

HUMANIST, POLIHISTOR I FILOZOF
IVAN POLIKARP SEVERITAN
BARBULA ŠIBENČANIN
I NJEGOV KOMENTAR SENEKI
POGREŠNO ATRIBUIRANIH ETIČKIH
DISTIHA DIONIZIJA KATONA
(1472 — ?)

KREŠIMIR ČVRLJAK

*Arhiv Hrvatske
(Zagreb)*

UDK 101 (457.13) »501«

Izvorni znanstveni tekst,
primljen 17.6. 1986.

*Zar da nas odvрати znanstvena tmina s puta
kojim nam je kročiti? Svakog časa zaškri po-
koja daleka krijesnica i označi put. Put k
sebi. Potom zaškrimo mi. I eto luči! (K. Č.)*

*Dosada kao da ni nepostoje za nas; pridobij-
mo ih za nas.*

(Franjo Marković, *Iz nastupnog
rektorskog govora*)

Valovlje evropskog humanizma nekako je podjednako plavilo dal-
matinske gradove, izuzimajući, dakako, Dubrovnik. Jedva se, naime,
u 15. stoljeću u nečemu razlikovao Šibenik od Trogira, Split od Za-
dra. Stoviše, tu su razliku stanjivale žive kulturne veze i razmjene
među humanistima.¹

U izrazitija humanistička središta hrvatskog priobalja pripadao
je i Šibenik.² Da odmah istaknemo, ugledna je i poznata bila domini-
kanska odgojna tradicija u Šibeniku. Mnogo je djece i mladića iz
uglednih šibenskih obitelji bilo odgojeno u šibenskom dominikanskom
samostanu. Bilo je među njima šibenskih uglednika, plemića, ali i

¹ Danas su dobro poznate humanističke veze i doticaji Jurja Šišgorića
s Markom Marulićem, trogirskim pravnikom Jerolimom, tršćanskim pjesni-
kom Rafaelom Zovenzonijem, Andrijom Bandom Veronežaninom, Hilario-
nom iz Vicenze i drugima. Tu je i suradnja na poetskom planu s kopar-
skim pjesnikom Belgramonom.

² Alberto Fortis kaže za Šibenik da je »poslije Zadra najbolje sagra-
đen i napučen plemenitim obiteljima«. Čini se da je ovaj obrazovani puto-
pisac ipak ponešto pretjerao u svojoj tvrdnji kako »su u ovom gradu u
XVI. stoljeću cvale književnost i umjetnost više nego i u jednom drugom
gradu Dalmacije« (*Put po Dalmaciji*, prev. Mate Maras, Globus, Zagreb,
1984, str. 90).

pučana, od kojih su poznatiji braća Ivana Tomka Mrnavića: Tomo i Mihovil. Dominikanac je, nadalje, bio i Juraj Šišgorić, biskup, koji je u Šibeniku započeo (1443) posao stoljeća: gradnju katedrale.

Središnja je ličnost šibenskog humanističkog kruga Juraj Šišgorić (Georgius Sissoreus), uz kojega su najpoznatiji učitelj mu Elio Tolimero (Tolomirić), zatim Jakov Naplavčić, četiri Vrančića (Verantius): Antun, Mihovil, Faust i Karlo. Tu su još Ambroz Šibenčanin, Petar Tavelić, Martin Šibenčanin, nekoliko Divnića,³ od kojih su najpoznatiji Juraj i Šimun. U 16. stoljeću pridružiti će im se Franjo Mužić, da bi se šibenski humanistički krug s Ivanom Tomkom Mrnavićem (1580 — 1637) konačno zatvorio.

U ovom svom pristupu Ivanu Polikanpu Severitanu Barbuli ili Barbetti Šibenčaninu arhitektonski mi se prihvatiti posla, što znači prići mu ne kao prigradnji ili jednom dijelu neke druge građevine, nego kao cjelini za sebe. Svako pak primicanje nekoj povijesnoj veličini, odnosno pokušaj procjenjivanja te veličine, radilo se to o filozofu, graditelju ili povjesničaru, krije u sebi opasnost od tamnog predočivanja, djelomičnog prihvaćanja ili nepotpunog sabiranja. Nu, prisutna je u tom primicanju ili napredovanju i jedna, nazovimo je tako, spoznajna blagodat: uočavanje ili dolaženje do sve većeg broja spoznatih jedinica. Možda će nam slika primicanja egipatskim piramidama bolje prisposodobiti što se htjelo kazati ovom objasnidbenom usporedbom. Egipatskoj se, naime, piramidi divimo ili sasvim izbliza, pa nam veličina kamenih kolosa muti pogled u ideju cjeline, ili pak izdalje, što opet za posljedicu ima nepotpuno sabiranje dijelova spomenute cjeline. Za pojam i vrijednost velikog imena kao da ne važi zakon optike: dok se visina nekog predmeta s porastom razmaka smanjuje, veliko ime iz udaljenosti raste. Što dalje, tim veće.

Otrag samo kojih desetak godina za Barbulu je rečeno da je »zagonetan«.⁴ S ovim znanjem što ga danas imamo o Barbuli s pravom se možemo upitati: Zašto i u čemu zagonetan?

Pisanje i interes za Barbulu datira još možda za njegovu života. Ravno, naime, osamdeset godina prije Ambroza Gučetića (1605) Vinco Pribojević (Vincentius Priboevus), jedan od četiriju hvaranskih humanista i hvarski dominikanac, spominje ga u svom čuvenom govoru održanom 1525. godine u Hvaru, u crkvi sv. Marka. Nu, kako nam je zasad nepoznata godina Barbuline smrti, ne možemo ustvrditi da ga je V. Pribojević spomenuo još za života. Obojica su doduše bili dominikanska subraća, ali nije isključeno da je Pribojević za Barbulu sa-

³ Jedan od njih, Juraj, minski biskup, okuplja oko sebe humaniste, među kojima se ističe Jerolim Vidulić, vrstan latinist i do sada najstariji poznati hrvatski pjesnik iz Zadra, te Juraj Križan Kršava (v. o tome nešto šire kod Veljka Gortana — Vladimira Vratovića, *Temeljne značajke hrvatskog latinizma*, u *Hrvatski latinisti I*, Zora — Matica Hrvatska, Zagreb, 1969, str. 9).

⁴ Krstićeva ocjena bliska je ocjeni Mihovila Kombola koji ističe tešku pristupačnost, nedovoljnu proučenost Barbuline ostavštine, te nepovratnu izgubljenost jednog dijela te ostavštine (v. M. Kombol, *Povijest hrvatske književnosti* (do narodnog preporoda), II. izd., MH, Zagreb, 1961, str. 66—67).

znao od samog Barbulina učitelja Marka Antonija Sabellicusa (kojega Pribojević spominje čak 24 puta) koji tako »posebno spominje« Iliju i Ivana Gučetića. V. Pribojević, pak, za »Sibencanina Ivana Polikarpa«, Ivana Stojkovića, Junja Dragišića, Trogiranina Ivana Stafilića, svoga brata Jeronima Pribojevića, benediktinca Ivana Rabljanina i Hvaranina Pavla Paladinića kaže da »su oni svojim književnim djelima stekli vječnu slavu.«⁵

Među najstarijim piscima, koji doduše sa stanovitom zbrkanošću spominju ime našeg humanista, stoje: Pio Giovanni (Michele) Plovio, Alfonso Fernandez, Sigismondo Ferrario, Ambrogio d'Altamura i drugi. Prema A. d'Altamuri, tršćanski biskup Enea Silvio Piccolomini, jedan od najučćenijih ljudi svoga vremena i kasniji papa Pio II, osobno bi Barbulu poznao. Piccolomini navodno hvali Barbulu kao čuvena pisca i povjesničara, smatrajući ga Krecaminom. Te dosta netočne i nedokumentirane podatke nalazimo kod Arnolfa Bakotića u njegovu radu o Barbuli: »Giovanni Policarpo Severitano da Sebenico«, u *Archivio storico per la Dalmazia*, Roma, VII/1932, sv. XIV, str. 311. Međutim, Bakotićeva tvrdnja se jednostavno ruši, znajući da je Pio II umro 1464.

Kod Alexiusa Horanyja, u njegovu djelu *Memoria Hungarorum et provincialium* (scriptis editis notorum), pars I, stoji: »Barbeta Joanes Ordinis Praedicatorum, natione Dalmata, vel Panonius, a Gozzeo eius gentili et Sig. Ferrario Hist. Prov. Hung. p. 449. Viris eruditione, scriptisque claris accensetur, et ad annum MCDXXC, quo nondum Dalmatia ab Hungaria fuerat avulsa, floruisse dicitur, ac scripsisse *Historiam Dalmatiae, vel de laudibus Dalmatiae*. Meminerunt Pius Papa II. L. III. col. 63. Fernandez p. 394. Altamura ad MCDXXCI. Sicensem Patria dicentes, sed quam ultimus non recte collocat in Creta Insula, quasi fuerit ortus ex Sittia, vel Sitteo, quem potius a Sciscia, vulgo Sisseg, vel Siceg, Banalis Croatiae oppido iuxta Colapiam amnem, qua is in Savum influit, ac proinde inibi natum censeas. Si enim a Provincia Graeciae, quis putet Dalmatiam Croatiae conterminam ipsum descripsisse, eiusque laudes suscepisse?»⁶

Iz onoga što nam je Šime Ljubić (Simeone Gliubich) priopćio u svom *Dizionario*, ne može se znati, kao mi kod A. Horanyja, koja

⁵ Vinko Pribojević (Vincentius Priboevus), *O podrijetlu i zgodama Stavenâ*, s lat. preveo Veljko Gortan, JAZU, Zagreb, 1951, str. 190). Taj svoj govor V. Pribojević je tiskao sedam godina kasnije u Veneciji. Nešto kasnije Splićanin Belizar Malaspali preveo je djelo na talijanski i 1595. g. dao ga tiskati u Veneciji. Dometnimo ovdje kako je unekoliko netočno kazati za hvarskog dominikanca i teologa da je »...pisao o Ivanu Polikarpu Severitanu« (Stjepan Kراسić, *Ivan Polikarp Severitan*, u *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, br. 5-6/1977, Zagreb, str. 8) ukoliko je posrijedi samo spomen Barbulina imena. Možemo, dakle, taj spomen uzeti za prvu pisanu vijest o Barbuli uopće, premda zbog »nedovoljne proučenosti i teške pristupačnosti« (M. Kombol, *isto*) nije isključena kakva korekcija u budućnosti.

⁶ Str. 117.

bi po Ljubiću bila Barbulina domovina, budući da sebe ne stavlja ni među one »alcuni« (da bi Barbula bio Dalmatinac), a ni među »altri« (da bi Barbula bio Panonac).⁷

Ivan Kukuljević Sakcinski u svom *Izviestju* kaže da se u knjižnici *Marciani* u Veneciji namjerio na rukopis br. 62, u kojem između ostalog stoji da je 1480. g. Joanes Barbeta napisao *Historia Dalmatiae*, koju i Engel spominje u svojoj *Historia Dalmatiae et Croatiae* (list 175), premda joj nema traga.⁸

Mirku Breyeru Križevčaninu je Kukuljevićevo izvješće u knjizi *Stari pisci hrvatski* I gotovo »sve, što se je o njemu do sada kod nas priopćilo.«⁹ Breyer se, po vlastitim riječima, s Barbulinim imenom prvi puta sreo kod Vinika Pribojevića. Kod Breyera je mnogo toga ovijeno sumnjom, netočnostima i neizvjesnošću. Tek kada mu je u ruke došla knjiga *Dionisi: appollonii: donati . . .* postalo mu je jasno da je »Severitan istovjetan s Ivanom Barbetom Šibenčaninom, kojega spominju neki stariji, a po ovima i noviji pisci, te za kojega kažu da je oko 1480. napisao povjesničko djelo *Historia Dalmatiae, vel de laudibus Dalmatiae*, davno izgubljeno i nama nepoznato.«¹⁰ Breyer je, da na kraju istaknemo, priopćio svoj prilog o Barbuli za bibliografiju starih hrvatskih pisaca »sa željom, da drugi nadopune ove retke do cjelovitog životopisa toga malo poznatog našeg zemljaka.«¹¹

Vincenzo Miagostovich je u *Grosses Universal Lexicon* J. H. Zellerera (Halle — Lipsiae, 1733) našao podatak da je »Ivan Polikarp Severitan, dominikanac grada Šibenika, pristupio Redu u Vicenzi, bio magister teologije . . .«¹²

Godine 1517. Polikarp je izišao na glas kao gramatičar i filozof svojim djelom *Dionisii: appollonii: donati: de octo orationis partibus libri octo ad nouam: et optimam limam deducti: et Senecae Junioris:*

⁷ Simeone Gliubich (Šime Ljubić), *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna, 1856.

⁸ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Izviestje . . . o svom putovanju u Mletke i u Beč god. 1853*, u *Arhivu za povjestnicu jugoslavensku*, knj. III, Zagreb, 1854, str. 335. Petnaest godina kasnije (1869) Kukuljević će napisati da je »Ivan Barbeta Šibenčanin tu povijest sastavio oko god. 1460« (*Stari pisci hrvatski*, »Marko Marulić i njegovo doba«, knjiga I, Zagreb, 1869, str. XXVII).

⁹ Mirko Breyer, *Prilozi k starijoj književnosti i kulturnoj povjesti hrvatskoj* (»O Ivanu Polikarpu Severitanu Šibenčaninu«), Zagreb, 1904, str. 37.

¹⁰ Vidi M. Breyer, *Ivan Polikarp Severitan, Vienac*, Zagreb, 1894, str. 255. Arnolfo Bakotić zajedno s G. Valentinellijem drži da ako bi Severitanova *Povijest Dalmacije* i postojala, posrijedi bi mogao biti samo rukopis, zabačen u kakvoj knjižnici. Valentinelli je za tim djelom tragao u venecijanskoj *Marciani*, no nije mu ušao u trag (A. Bacotich, »Giovanni Policarp Severitano da Sebenico«, u *Archivio storico per la Dalmazia*, Roma VII/1932, sv. XIV, str. 311). Osim što se Severitanu pripisuje to povijesno djelo, francuski dominikanski povjesničari J. Quétif i J. Echarad atribuiraju Severitanu još jedno povijesno djelo: *Historia reipublicae Eugubinae*, tiskano navodno g. 1678. u Macerati.

¹¹ M. Breyer, isto, str. 256.

¹² Vincenzo Miagostovich, *Ancora di Giovanni Barbetta*, u *Il cronista nuovo di Sebenico* (Annuario), IV/1896, Trieste, str. 172.

catonis: cordubensis ethycorum: libri quattuor: cum commentariis. M. Jo. Policarpi Seueritani Sibenicensis: dalmate predicatorum ordinis: opus aureum nuper ad vnguem excussum. Na listu 144r nalazimo kolo fon: Impressum fuit hoc opus Perusiae apud Leonem: per Cosmum cognomine Blanchinum Veronensem: Anno a deiparae virginis partu. 1517. die. 22. Januarij. die vero Jouis. Pisac gramatike koju Barbula komentira pravim se imenom zove Aelius Donatus, a ne Dionisius Donatus, kako ga pogrešno nazivlje Barbula. Bit će to, dakle, druga Barbulina pogrešna atribucija, vezana uz ovo komentirano djelo, (kako ćemo to kasnije šire i detaljnije razmotriti. Ovdje, pak, odmah pripomenimo kako ni distisi Katona Dionizija (a ne Katona Seneke), tako ni gramatika Aelija Donata (a ne Donata Dionizija) nije bila nepoznata hrvatskoj medijevalnoj kulturnoj javnosti. U Dubrovniku se gramatika učila po gramatici rimskog gramatičara i retora Aelija Donata s polovice V stoljeća. To se može pročitati i u zaključku Malog Vijeca iz 1359. godine, gdje uz ostalo stoji: »Dominus Johannes assumptus fuit ad tenendum scolas et ad docendum pueros pro uno anno cum hoc pacto, quod debeat accipere ab illis scolaribus, qui addiscunt Donatum et a Donato supra, quolibet mense grossos duos pro quolibet et ab allis grossum unum.«¹³

Krivnjom samog Barbule, koji nije bio dosljedan u pisanju svoga etnika (čas ga pišući *Sibenicensis*, čas *Sicensis*), došlo je *vi comica* do takvih bludnji da se, između ostalog, dobilo još dva Severitana: Grka Krećanina i mašeg Siščanina.¹⁴ Češće se, međutim, i radije služio svojom etnikom, no što su to činili drugi maši humanisti svojim etnicima. *Sibenčanin* mu je bio sinonim za Dalmatinca, a Dalmatinac za Hrvata ili Ilira.¹⁵ Svoje domoljublje Barbula nije prestao isticati ni onda kad se već otisnuo u tuđinu.

Barbulin odlazak iz Šibenika u Italiju pred prodorom Turaka u Dalmaciju tipičan je primjer veoma učestale dijaspore naših humanista da bi u miru i zahlađu tada dobro čuvanih europskih prijestolnica i ostalih gradova punili debelim i učenim traktatima police sveučilišnih i privatnih knjižnica. Barbula je u Italiji proveo pretežan dio

¹³ Franjo Rački, *Prilozi za poviest humanisma i renaissance u Dubrovniku, Dalmaciji i Hrvatskoj, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. LXXIV, Zagreb, 1885, str. 168–169.

¹⁴ I A. Bakotić prebacuje krivicu za Barbulinu nepoznatost na samoga Barbulu: »La causa d' essere stato trascurato in patria Giovanni Policarpo Severitano la deve, oltreché all'estrema rarità delle sue opere a stampa pervenute ai giorni nostri (...), un po' a se stesso, perchè i suoi primi scritti egli li firmava con svariati nomi, come Fr. Barbula, Barbula Pompilio e Policarpo« (nav. dj., str. 311. Potcrtao K. Č.).

¹⁵ Bitne odrednice mišljenja na početku renesasne filozofije: buđenje nacionalnog oblikovanja života. Humanisti sebe rado nazivaju imenima svojih gradova i pokrajina (domovina): *Sibenicensis*, *Jadertinus*, *Raguseus*, *Zagrabiensis*, *Illyricus* itd. Pokadšto se u tim polatinjenim imenima ne vidi ni podnizje, iz kojeg su naroda ponikli, a kamoli grada, kao npr. *Sicensis*, kako Ambroz Gučetić (i drugi) naziva Barbulu, »i ne pomišljajući da se pod tim neobičnim imenom krije ime grada Šibenika« (S. Krasić, nav. dj., str. 8).

svoga života, gdje su mu učitelji bili Palladio Fosco, Marco Antonio Sabellico, pravim imenom Marco Antonio Coccio (Coccius), po nekima Cocci, nazvan Sabellicus¹⁶ po rodnom sabinskom kraju, zatim Giulio Pomponio Leto i Giovanni Sulpizio. Svaki daroviti i znanja željni mladić mogao je iz Pomponijeve akademije izići kao (budući) politistor, jer su se u njoj mogla slušati predavanja iz povijesti, filozofije, prava, gramatike, filologije, zatim iz arheologije, etnografije, zemljopisa i drugih prirodoslovnih znanosti.

Sudbinski put šibenskog dominikanca Barbule nalik je ponešto putu njegova nešto mlađeg napuljskog subrata Giordana Bruna. Prvo ga je njegova »ingrata patria« (Šibenik) u njegovoj 25-oj godini života natjerala da napusti Šibenik, dok su drugoga poznate dominikanske razmirice i sumnjičenja naveli da pobjegne i poda se nemirnu životu. Bruna je njegov humanistički eros naprosto izgonio iz zahlađa samostanske ćelije van, gdje se taština prije i više negoli u toj ćeliji, poput vala o val, razbija o ljepotu prirode i čovjeka. Sudbina i nepoznati poziv doveli su pak Barbulu u Sulmonu, Ovidijevo rodno mjesto, koja je tada bila u sastavu napuljskog kraljevstva. Tu je Polikarp, po vlastitim riječima,¹⁷ predavao humanističku književnost. Kao Vinko Pribojević u Hvaru 1525. godine, tako se i Polikarp devet godina ranije proslavio u Sulmoni svojim govorom pred napuljskom kraljicom Ivanom Aragonskom.¹⁸

Istaknimo još na kraju ovog poglavlja da je Stjepan Krasić svojim iscrpnim, sustavnim i kritički priređenim ogledom o životu i radu Barbule primio dosad najcjelovitiji i najvredniji prikaz života i rada šibenskog humanista Ivana Polikarpa Severitana. Nakon Krasićeve priloga jedva je moguće donijeti bilo što bitnije i značajnije novoga. Prikupljena je, naime, iscrpljena i upotrebljena gotovo sva poznata domaća i strana literatura koja se izravno ili neizravno odnosi na život i rad Barbule Šibenčanina. Slična ocjena mogla se do tog Krasićeve priloga dati jedino o četrdeset i pet godina ranijem prikazu Arnolfa Bakotića. Krasić je dokumentiranim podacima napokon prekinuo višestoljetnu praksu pribjegavanja hipotezama gledom na život i rad I. P. Severitana.

*

Nemaju li ipak one riječi Franje Markovića, na 32. stranici njegova nastupnog rektorskog govora, pomalo pesimističan naboj kad

¹⁶ S. Krasiću se u pogledu Sabellicova imena i etnika potkralo nešto zbrke. Sabellicus nije »zvani Coccio« ili Coccius (po nekima i Cocci), nego mu je to pravo ime, dok mu je humanistički etnik *Sabellicus* (a ne talijansko *Sabellico*) po rodnom sabinskom kraju (v. V. Gortan u kazalu imena knjizi V. Pribojevića, *O podrijetlu i zgodama Slavenâ*, str. 241).

¹⁷ »... dum Sulmone humanas litteras legerem« (137r).

¹⁸ Pod imenom »p. Io. Policarpa« objavljeno je 1513. godine djelce *Oratio P. Io. Policarpi Sicensis: Dalmatae Calugaritani: ad Serenssimam Joannam Reginam utriusque Sicilie: Pro eius Sulmonenses adventu felicissimo habita Sulmone: In Templo divipare Aligere: et opusculum de retrogradi natura Carminis. M. D. XIII. Die XII Julii.*

kaže da »oni naši stari pisci ne samo da su davno utrnuli životom, nego njihovo duševno svjetlo mi ne dopire do nas danas«. A odmah zatim Markovića obuzima nada: »A samo do nas je, da dopre: naprimo našu volju, izoštrimo naš vid i obratimo ga *k njim*, i dogledati ćemo ih«.¹⁹

Čvršću sigurnost i potanje znanje o Barbulinu sudjelovanju u intelektualnom životu svoga naroda i svoga doba moći ćemo zadobiti istom tada ikada nam, možda jedino po arhivima dominikanskih samostana u kojima je Barbula poučavao, pođe za rukom pribitati nadnevke i dokumente koji se na sve to odnose. Dosad se to u čitavom nizu sumarnih istraživanja nije baš odveć posrećilo.²⁰

Ispostavila se točnom inače visoko poticajna konstatacija K. Krstića »da se filozofska misao našeg humanizma i renesanse skriva rastočena u cjelokupno stvaralaštvo toga razdoblja i da njezin uži filozofijski koncentrat treba izlučiti vještim, da tako kažem destilacijskim postupkom iz mnogih i mnogih tekstova koji nisu filozofijski etiketirani«.²¹ Valja nam, znači, odasvud pabirčiti, te tako primijeti Plautovu građu za gnijezdo (nidamentum).

Vrijeme kad se Ivan Polikarp Severitan²² kretao u Korvinovu renesansnom krugu za nas je ovdje vrlo značajno. Zdesna i slijeva stajala su mu vodeća imena domaće i europske humanističke elite, na čelu s Ivanom Vitezom od Sredne kao inicijatorom,²³ Korvinovim odgojiteljem, osnivačem sveučilišta i akademije znanosti u Požunu, te budimske *Corvine*, na čelu koje će malo kasnije stajati knjižničar i teolog Ivan Zamanja. Za Vitezom slijede: nećak mu Ivan Česmički (Ianus Pannonius), »kvatročentist« i središnja ličnost kruga, zatim Petar Džamanjić, Ludovik Crijević Tuberon, Serafin Bunić, Feliks Petančić (Petantius). Tu su nadalje bili Jakov Statilić, Ivan Duknović, Pavao iz Ivanića (Ivanićanin) i Juraj Augustin Zagrepčanin. Na Korvinovu dvoru još su se nalazili neki naši poznati humanisti: Stjepan

¹⁹ Franjo Marković, *Filozofske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.*, otisnuto u *Prilogima za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, br. 1—2, 1975, Zagreb, str. 33 (273). VI. Filipović kod pokretanja *Priloga* ove je, a i druge slične Markovićeve riječi, ocijenio programatskima u predstojećem i zamašnom poslu istraživanja hrvatske povijesnofilozofske baštine (str. 154).

²⁰ Valja gajiti nadu, drži A. Bakotić, da će poći za rukom ući u trag korespondenciji što su je nedvojbeno razmijenili Barbula i Pavao Migdelburški. Nu, među tim pismima koja se nalaze u knjižnici *Passionei di Fossonbrone* nema nijednoga koje bi ga spomenulo (nav. dj., str. 23 (332)).

²¹ Kruno Krstić, *Počeci filozofije u Hrvatskoj, Prilozi...* 1—2/1975, Zagreb, str. 15.

²² *Policarpus Severitanus* humanističko je ime Ivan Barbule Šibenčaniina, a ne da bi on bio »Policarpov«, kako to stoji kod Fr. Markovića. Isto ga tako imenuje i Ivan Kukuljević Sakcinski: »Početkom XVI. vieka živio je i meštar Ivan Polikarpov Severitan...« (*Stari pisci hrvatski*, str. XXV).

²³ U svom vrlo studiozno pisanom radu *Hrvati i Sveučilište u Padovi* Dražen Mirko Grmek drži da su »Ivan Vitez i njegov nećak Ivan Česmički iskoristili svoja padovanska poznanstva, da skupe i dovedu u Ugarsku i Hrvatsku svoj 'kulturni krug' literata, filozofa i prirodoslovaca« (*Ljetopis Jugoslavenske akademije*, knjiga 62, Zagreb, 1957, str. 353).

Brodarić, Antun Vrančić, Juraj Utišenić Martinušić, Ivan Štafilić, Trankvil Andreis, Toma Bassegli, zadarski pjesnik A. Cortese Dalmata, Vitezovi sinovci Mihajlo i Vladislav, zagrebački kanonik Martin iz Ilkuša, Filip Gradić, Vinko Dubrovčanin, Zadranin Antun Duka(n) Dalmata i drugi.²⁴ Na dvoru je u dva navrata dulje vrijeme, u diplomatskoj misiji, boravio i Nikola Modruški.²⁵

Barbula je, kao i svi ostali na Korvinovu dvoru i u Korvinovu krugu, važio za tip kurijalnog intelektualca. Mnogo je dobivao vladarevom moćnom zaštitom i sigurnom materijalnom potporom, no isto je tako zacijelo mnogo i gubio: dodir s masama, vezu između nauke i poduke, što je praktički značilo zanemarivanje jedne od osnovnih zadaća intelektualca, a sve pod etiketom rada u tišini. Nu, taj rad, po Jacquesu Le Goffu, bio je hinjen rad, veličanje dokolice, besposličarenje s knjigom u ruci, *otium* antičke aristokracije.²⁶ Poznavajući *grosso modo* kasniji pravac Barbulina kretanja i rada u Šibeniku i Sulmoni, nije teško utvrditi i razloge njegovog odlaska s dvora i iz Korvinova kruga. On je toj sredini²⁷ pristupio, u njoj dozreo i izrastao u humanista, ali ne i da ostane u njoj. Otišao je u druge, drukčije sredine da poduču one kojima nije bilo moguće, a ni suđeno, okusiti plodove takvih kulturnih blagodati.

Po mnogo čemu sâm Korvin, njegov dvor i taj njegov znanstveni krug podsjećaju na rimsko-njemačkog cara i kralja Sicilije Friedricha II (vladao od 1212. do 1250) koji je i sâm na svom dvoru u Palermu

²⁴ Opisujući Korvinov humanistički krug, Ivan Kukuljević Sakcinski pobrojava još nekih četrdesetak hrvatskih imena, od kojih je, zanimljivo, petorica Frankopana. Ostalo mu je, čini se, nepoznato da se na dvoru i u krugu nalazio i Barbula (*Stari pisci hrvatski*, str. XIII—XV). Zanimljivo je da ni Račkome nije poznata Barbulina nazočnost i kretanje na Korvinovu dvoru. Navodi nekog Martina Šibenčanina i Julija Dalmatina, kao i mnoge druge poznate humaniste, ali Barbulu ne spominje (*Iz djela E. L. Crijevića Dubrovčanina, Starine*, knjiga IV, Zagreb, 1872, str. 176).

²⁵ Kad se Korvinovom smrću (1490) krug počeo osipati, do svog konačnog iščeznuća, književnoznanstveno društvo hrvatskih i drugih humanista postat će Jagelovićev dvor u Krakovu, gdje su se humanisti okupljali pod imenom *Sodalitas litteraria vistulana*. U tom društvu ponovno se sretaju i viđaju vodeća imena hrvatskog latinizma: Trogirani Trankvil Andreis St., njegov sugrađanin Frane Trankvil Andreis, Stjepan Brodarić (državnik), Korčulanin Frane Nigretić, Zadranin Bernardin Gallus, kojemu je u goste došao nama dobro poznati Hvaranin Vinko Pribojević, Šibenčani braća Mihovil i Antun Vrančić, Dubrovčanin Toma Nadal Budislavić, Andrija Dudić, Pavao Skalić i mnogi drugi manje poznati.

²⁶ Jacques Le Goff, *Intelektualci u Srednjem vijeku*, prev. Nada Grujić, Zora, Zagreb, 1982, str. 189, 190 i 193.

²⁷ »Sredina humanista je vladarev dvor... Sredina iz koje izrasta humanist sredina je skupine, zatvorene Akademije« (J. Le Goff, *isto*, str. 188). J. Huizinga također povezuje pojavu humanizma s »djelovanjem jednog kruga obrazovanih ljudi koji je više od ostalih posvećivao svoje sile čistoj latinštini i klasičnoj tvorbi rečenice« (Johan Huizinga, *Jesen Srednjega vijeka*, s njem. preveo Drago Perković, Zagreb, MH, 1964, str. 332). Tu humanističko-renesansnu težnju za okupljanjem J. Le Goff je izrazio slijedećim riječima: »Srednjovjekovni mentalitet je opsjednut grupom i nalazi je u minimalnom sastavu« (*Srednjovjekovna civilizacija zapadne Evrope*, prev. Dobrila Stošić, Jugoslavija, Beograd, 1973, str. 324—325).

imao bogatu knjižnicu, okupio brojne znanstvenike, pjesnike, filozofe, prevodioce, a vjerojatno i prepisivače. Koliko, kažem, podsjeća, toliko je on uistinu prototip kasnijih prosvijećenih renesansnih vladara i knezova.²⁸

Nakon svoga boravka u tom istaknutom žarištu europskog humanizma (Korvinovu dvoru i krugu), Severitan nastavlja plodan spisateljski i predavački rad u Italiji. Italija je malo po njegovu dolasku za nj znala kao za propovjednika magistra teologije i najposlije kao za dominikanskog *poeta laureatus*.

Na temelju podataka s kojima danas raspolazemo moguće je ustvrditi da za tiskanje četiriju djela u prvim dvama desetljećima 16. stoljeća nisu bili presudni ni humanističko ime ni znanstveni ugled što ih je Barbula nedvoumno stekao, koliko prijateljavanje s urbinskim vojvodom Guidobaldom de Montefeltro, kojemu ga je mogao preporučiti Juraj Dragišić (Georgius Benignus de Salviatis), također osobni prijatelj i odgojitelj Guidobalda de Montefeltro.²⁹ Po Barbulu bi zacijelo vrlo povoljno bilo da su u vrijeme njegova boravka u umbrijskom gradiću Urbinu živjeli i radili braća Bartul i Šimun Dubrovčanin, tada veoma poznati, a danas gotovo nepoznati i jedva spomenuti tiskari, nego što su oni u tom gradu živjeli i radili potkraj 16. stoljeća. Barbula bi sigurno još lakše bio tiskao svoja djela, a među njima možda i svoju zasad izgubljenju *Historia Dalmatiae*. U njihovoj, naime, oficini tiskana je sva sila znanstvenih, poimence pet medicinskih djela, te statuti vojvodina grada Castel Durante.³⁰

*

Unekoliko čudi što je Rudolfu Maixneru, koji se »prošetao« Evropom u potrazi za svakim papirićem u svezi s tim *Distisima*, te kraj

²⁸ Vidi o tome nešto šire u: Aleksandar Stipčević, *Povijest knjige*, MH, Zagreb, 1985, str. 168.

²⁹ Velike Barbuline zaštitnike i mecene, ugarsko-hrvatskog kralja Matijaša Korvina i urbinske vojvode, najprije Federica, a za njim sina mu Guidobalda de Montefeltro, nešto ipak povezuje: najznamenitiji izdavač i knjižar elitne Florence, Vespasiano da Bisticci (1421—1498) obojicu ih je snabdijevao svojim nadaleko poznatim bibliofilnim izdanjima (v. A. Stipčević, isto, str. 156).

³⁰ Vidi o tome šire u: Lavoslav Glesinger, *Dva Dubrovčanina tiskara u Urbinu u 16. stoljeću*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, 1962, str. 155—163. U Urbino se doselio, spomenimo i to, Lucijan Vranjanin (da Laurana ili dal' Aurana Schiavone), vrstan graditelj, kojega je sâm urbinski vojvoda F. de Montefeltro pozvao da mu sagradi dvor. Rodio se u prvoj polovici 15. stoljeća u Vrani kraj Biograda. Životopisni podaci o njemu vrlo su oskudni i ostao bi nam gotovo nepoznat da nam nisu ostavili dragocjena izvješća: Bernardin Baldi, P. Pungileone, Englez James Dennington, G. Gaye i drugi. »Magister Lucianus Martini de Lauranna« ostao je u Urbinu na glasu kao vrstan, poznat i ugledan graditelj. Vrijeme završetka gradnje urbinskog dvora pada u doba ranog Barbulina djetinjstva u Šibeniku (Ivan Kukuljević Sakcinski, »Lucijan Vranjanin« (Neumrli graditelj urbinskog dvora), *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, knjiga III, Zagreb, 1854, str. 241—251).

sve poznate sustavnosti i proučenosti u izlaganju čudnog i hirovitog toka povijesti Katonovih distiha, promakao Barbulin komentar tih Seneki pogrešno atribuiranih distiha. Isto tako čudi što je i Stjepanu Krasiću promakao iscrpan Maixnerov pregled povijesti Katonovih distiha, pogotovu što su se pojavili i u četiri hrvatskim prijevodima. Taj Krasićev prevod rezultirao je mješovitim, a onda i našim ponešto šturijim uvidom u raspravni predmet Barbulina komentara. Kažem i našim, budući da o tome nismo mogli nešto cjelovitije pročitati u već spomenutu Krasićevu prikazu života i djela Ivana Polikarpa Severitana. Da je pak Maixneru bilo poznat ovaj Barbulin komentar, drukčije bi bio u svojoj studiji »Prievodi t. z. 'disticha moralia Catonis'« napisao, nego kako to već čitamo: »Da su se ti distisi u naših učionah kao učevna knjiga upotrebljavali, akoprem tomu ne imam izričnih dokaza, držim to ipak za vjerovatno zato, što su naše više učione u ono vrijeme, kada su u obće i po ostaloj Evropi rabili 'Catonovi' distisi, bile većinom u ruku raznih redova, za koje je izvan svake sumnje, da su ih rabili, te se već s toga jamačno misu ni sustavom ni naučnom osnovom bitno razlikovale od učiona istih redova u drugih zemljah.«³¹ Prisjetimo se samo skoro desetogodišnjeg Barbulina boravka u Šibeniku (1501 — 1510). Teško je povjerovati da se Barbulini slušači misu upoznali s distisima, koji (= distisi) su toliko zaokupili Barbulu, da će samo za koju godinu (1517) u Ferrugi objaviti i komentar o njima.³²

Distisi su sastavljeni u jednome od prva četiri stoljeća naše ere. Na to nas navodi njihov prozaičan uvod, jezik i metrične osobine, koje se odlučno protive tome da bi pisac bio iz kasnijih vremena. Prvi trag tomu Katonovu spisu seže u drugu polovicu četvrtoga stoljeća naše ere, i to u epistografskom spisu *Epistola Vindiciani comitis archiatrorum ad Valentinianum Imperatorem*, gdje u stihu II, 22 lijepo stoji »illud Catonis« (tj. corporis auxilium medico comitte fidelí).³³ Kod nas su, pak, vidljivi tragovi Katonova nauka u *Priči-*

³¹ Rudolf Maixner, *Prievodi t. z. 'disticha moralia Catonis', Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. LXXIV, Zagreb, 1885, str. 82.

³² Samo koju godinu nakon Barbulina, učena će se Evropa 1526. godine (Basel) upoznati s Erazmovim komentarom Katonovih distiha. Na temelju komentara Erazma Rotterdamskog priredio je Paulus Aquinas 1558. g. u Holomoucu prvi češki (tiskani) prijevod distiha. Da li su Barbula i Erazmo mogli znati jedan za drugoga ili čak biti u kakvoj svezi? Mogli su jedno i drugo, ako nikako drukčije, a onda posredstvom Antuna Vrančića (Antonius Verantius) koji je s Erazmom, a po svemu sudeći i s Filipom Melanchtonom, prijateljevao otkako je boravio na dvoru Henrika VIII. u siječnju 1535. Valjalo bi pročitati o čemu sve Erazmo piše A. Vrančiću (v. o tome Josip Torbarina, *Antun Vrančić, Forum*, br. 10—11, Zagreb, 1969, str. 638). A. Fortis u svom djelu *Put po Dalmaciji* ostavio nam je zapisano da je grof Frane Draganić Vrančić primio jedno pismo od Erazma Rotterdamskog (str. 91). Kod nas su inače već 1587. g. tiskana dva Erazmova djela, od kojih je poznato jedno: *Praefationes et epistolae* Tiskao ih je u Ljubljani kranjski tiskar Hans Mannel (v. o tome Mirko Breyer, *O starim i rijetkim jugoslavenskim knjigama*, JAZU, Zagreb, 1952, str. 35).

³³ Rudolf Maixner, *isto*, str. 80.

cama dubrovačkog trgovca i moreplovca, ali i čovjeka od pera i knjige, Nikole Dimitrovića (1493 — 1554). Dimitrović je postupio nekako kao i krčki prevodilac. Obojica su u Katonov nauk upleli i izreke drugih mudraca, ali i izreke iz evanđelja i ostalih skripturističkih dijelova. Posrijedi je, dakle, jedan tipičan kompilativno-preradbeni postupak.

U osmom su stoljeću Katonovi distisi već dobrano izišli na glas, da bi ih za stoljeće — dva poznavao veći dio europskih zemalja.³⁴ Ubrzo postaju zamamnom mekom prevodilaca i filologa, kao što su: Maximos Planudes (oko 1350) na grčki, Joseph Juste Scaliger (1540 — 1609) također na grčki. Češki reformator u pedagogici Jan Amos Komensky (1592 — 1670) već početkom 17. stoljeća priređuje izvrsan komentar. Češki povjesničar literature Jul. Feifelik navodi da je osim prijevoda od Paula Aquinata i Komenskoga, koji pripadaju mlađem razdoblju (prvi 16, a drugi 17. stoljeću), bio još jedan stariji, koji pripada po svoj prilici 14. stoljeću, te je više ili manje poznat među šest rukopisa. Po ocjeni njemačkog učenjaka Fr. Zarnckea, najstariji njemački prijevod distiha pada u drugu polovicu 13. stoljeća.³⁵

Da li je pisac sentenca bio kršćanin ili poganin? Neki poznavaoi ranokršćanske literature tvrde za pisca tih distiha da je bio poganin, ali sljedbenik ozbiljnih načela stoičkog morala.³⁶ Ne stoji da distisi ne sadržavaju ništa što bi se protivilo kršćanstvu i kršćanskoj vjери. To je jedan od razloga što su se i hrvatski prevoditelji znali mjestimice znatnije udaljiti i iznevjeriti izvorniku, samo da bi ublažili protivštine načelima svoje kršćanske svijesti. Poznato je, naime, da i strogo kršćanski pisci prvih stoljeća češće miješaju u svojim spisima kršćanske i poganske nazore. Auzonije je pisac iz druge polovice četvrtog stoljeća, nu svejedno iz njegovih djela proviruju često skroz naskroz poganski nazori.

Postoje izvješća da se već u 12. stoljeću stalo sporiti glede autora tih distiha. Jedni su ih pripisivali Katonu Starijemu, drugi Mlađemu. U djelomičnom raščišćavanju spora pomogla su imena što ih nalazimo u uvodima drugoj, trećoj i četvrtoj knjizi distiha: Nazon, Ovidije, Vergilije i Lukan. Sve su to, naime, pisci koji su živjeli poslije obaju Katona. Čak i kad se pouzdano utvrdilo da su ona tri metrička uvoda kasnije medijevalne interpolacije, nijetko je tko Katonima pripisivao te distihe. Kad se odustalo od četiriju rimskih pjesnika, došli su na red Ciceron, Seneka, kojemu se priklonio i naš Barbuta, zatim Krizostom, Auzonije i drugi. Istom u 17. stoljeću J. J. Scaliger je uporno ostajao pri svom uvjerenju da je autor tih distiha »neki Dionysius Cato«, čije da je ime pronašao »u nekom vrlo starom rukopisu (codex vetustissimus Simeonis Bosii)«, u kojemu jasno stoji:

³⁴ Kukuljeviću se nedvojbenim čini da su Katonovi nauci učenim ljudima bili poznati već u VIII stoljeću, budući da se pokoji Katonov stih može naći u rukopisnom kapitularu Karla VII (*Stari pisci hrvatski*, str. 88).

³⁵ Rudolf Maixner, isto, str. 88.

³⁶ Isto.

»Dionysii Catonis disticha de moribus ad filium«. ³⁷ To je Scaligerovo mišljenje jedno vrijeme bilo uvažavano, potom se stalo kolebati, a sve s jednostavnog razloga što »to ime (Dionysius Cato — prim. K. Č.) nije nijednim od mnogobrojnih nam poznatih rukopisa potvrđeno, budući da za onaj Scaligerov 'codex vetustissimus' nije nitko nikad saznao«. ³⁸

Latinski se izvornik javlja pod raznim naslovima:

Catonis disticha moralia

Dionysii Catonis disticha de moribus ad filium

Ethica sive disticha de moribus

Praecepta et disticha moralia

Cato moralissimus

Cato moralisator i drugi.

Po Kukuljeviću, *Distisi* su po prvi puta tiskani na latinskom (izvornom) jeziku u Augsburgu godine 1475, u folijima pod naslovom: *Catonis magni Ethica*. ³⁹ Nedvojbeno je utvrđena preradba tih distiha u srednjem vijeku. Tek ovom ili ovakvom preradbom zadobili su *Distisi* stanovit monoteističko-humanitarni karakter. Tendencija moguće preradbe išla je po svoj prilici za time da se ono što bi zanosilo na poganštinu, ili posvema ispusti, ili, pak, da se umetnu i dometnu nove izreke s izrazitim kršćanskim karakterom. Tom su se tendencijom dali povesti svi, pa i naši hrvatski prevoditelji. Od hrvatskih prijevoda Katonovih *Distiha* dosad su poznata četiri:

1. *Glagolski rukopis* na otoku Krku iz godine 1468, pod naslovom *Knige Kata mudroga*. ⁴⁰ Ulomak iz njega priopćio je Ivan Kukuljević Sakcinski u Marulićevu životopisu; ⁴¹

³⁷ Isto, str. 83. I. Kukuljević S. tvrdi da su se mnogi u pitanju autorstva distiha priklonili Dioniziju Katonu onoga časa kad je »učeni Scaliger pisanu riječ: 'Dii' ili 'Dia' ili 'Divini Catonis' čitao Dionisii Catonis, premda tomu imenu nema u nijednom drugom rukopisu Katonovih naukah traga« (str. LXVIII).

³⁸ R. Maixner, isto, str. 84.

³⁹ Ivan Kukuljević Sakcinski, isto, str. LXXII.

⁴⁰ Barbula se etimologijski gotovo poigrava s Katonovim imenom. Njemu to ime stoji u najbližoj svezi s latinskim adjektivima: *catus*, *acutus*, *cutus*, *exacutus*. Za mudre (*sapientes*) kažemo da su i oprezni (*cati/cauti*). Sabinjani za oštournog (*catus*) čovjeka kažu da je *acutus*, kao što za mudre izreke (*cata dicta*) kažu da su oštournno izrečene. Za Porfirija *cutus* je sinonim za *expertus* i *doctus*. Nu, mogli bismo tome nadodati i *exacutus*. Pliniju su *cati a sapienti* bili *docti*, kao što su to Horaciju bili *corculi* (113v).

⁴¹ Ivan Kukuljević Sakcinski, nav. dj., str. LXVIII i LXIX. Taj je prijevod Kukuljević našao prepisan u jednom starom glagolskom rukopisu iz 1468. »Glagolski rukopis u kom se nalaze prepisani ovi Katonovi nauci, čuva se na otoku Krku kod g. Petra Petriša, ravnatelja pučkih učionah, koji mi ga osobitom prijaznošću na nekoliko godina pozajmio bijaše« (isto, str. LXIX). Kukuljević nadalje drži da sam glagolski prijevod može biti i stotinu godina stariji negoli je sam rukopis, »u kom su pokraj inih veoma starih priča učvršćeni Katonovi nauci« (isto).

2. Prijevod Marka Marulića pod naslovom *Stumačenje Kata*;⁴²
3. Prijevod Dubrovčanina Marina Burešića (oko 1510 — 1560) pod naslovom *Nauci Katonovi*;⁴³

4. Nepoznati autor izdao je u Gracu 1763. *Premudrog Katona čudoredni nauci iz latinskog u slovinski prenešeni i za istoga naroda korist na svitlo izdani*. Šezdesetdvije godine kasnije (1825) to je izdanje ponovio franjevac Brođanin Marijan Jaić u Budimu i najzad J. A. B. u *Zori Dalmatinskoj* 1845. godine. Ubrzo je utvrđeno da se pod tim inicijalima krije Ignjat Alojz Brlić (1795 — 1892).

Krčki je prijevod *Distiha* konglomerat raznovrsnih čudorednih izreka, tek se dijelom oslanjajući na Katonove distihe, dok je veći dio izreka odasvud napabirčen. Kako je vidljivo iz samog sadržaja, mnogo tu ima Salomonovih sapijencijalnih priča i izreka. Tako se gotovo u svakoj prilici preporučuje *mudrost* (karakteristična i omiljela sapijencijalna tema), dovodeći svaki nauk u svezu s mudročću. Glede samog prijevoda, prevodilac bi uzeo samo temeljnu misao, raširio je i obrazložio po skriptunističkom obrascu.

Marulić je preveo distihe i one metričke uvode pred drugom, trećom i četvrtom knjigom. Izostavio je opći prozni uvod («Cum animadverterem»), kao i onih 56 kratkih izreka (sententiae breves). Prijevod je zadahnio kršćanskim duhom, te s gledišta kršćanskoga morala preporučio i obrazlagao zasade ili nauke, tako da se nerijetko od latinskoga izvornika umnogome udaljuju, ne ostajući od glavne misli gotovo ništa. Ne opaža se ta tendencija samo kod Marulića i krčkog prijevoda. Prisutno je to i u prijevodima na druge jezike. Ima tragova takvoj tendenciji čak i u nekim varijantama latinskoga izvornika. Maruliću se ne bismo trebali ni čuditi, prisjetimo li se da je, osim što je bio teološki obrazovan, veoma naklonjen bio bogoljubnom i isposničkom životu. Prijevod je inače vrlo slobodan, ali ne i smislom netočan. Stoviše, smisao je svugdje pogođen, prikladno i snažno izražen. Marulić se obično upušta u obrazlaganje u drugoj kitici. Prestaje strogo slijediti izvornik, te se vrlo često od njega udaljuje. Često, naime, potkrepljuje svoje moralne zasade drugim razlozima, koji mu se za čitatelja čine prikladnijima. Rado uzima primjere iz svakodnevice, fakticiteta (što i Barbula čini u svom komentaru) ili iz prirode, poseže zatim za poslovicama i mudrim izričajima, te njima obrazlaže etičke zasade, ne mareći za razloge što stoje u izvorniku.

Burešić je preveo sve distihe, izuzev zadnjega (IV, 49). Ispustio je, kao i Marulić, prozni uvod. Drži da je za duhovnost i netjelesnost Božju preslaba potkrepa pozivati se na *carmina* (kod Barbule, 115v). Za razliku od Marulićeva odveć razvučenog, Burešićev je prijevod odveć zbijen, često netočan, taman i nerazumljiv. Burešićeve netočnosti proizlaze većinom iz toga što je nastojao biti što kraći, na što

⁴² Isto, str. 126—149.

⁴³ *Stari pisci hrvatski*, knjiga XI, Zagreb, 1880, s uvodom Franje Račkog.

ga je pak silio izbor metra. U dva dvanaesterca vrlo je teško zbiti sve ono što je izraženo dvama latinskim heksametrima.

O prijevodu objavljenom u Gracu prvi je kod nas izvjestio Pavel Josef Šafárik (1795 — 1861), Slovak, filolog i povjesničar. Karakteristično je da se Jaić i Brlić poprilično razilaze u svom prijevodu. I Jaić i Brlić, međutim, drže piscem tih sentenca Katona Starijega. U Predgovoru (str. VII) Jaić za Katona kaže kako »ovi oštri čudorednik ništa toliko nije protiv razlogu čovičanskomu govorio, što bi pametnoga čovička smutiti moglo«.

*

Barbulin etički spis — komentar *Ethycorum libri quattuor* u stvari je drugi dio njegovog djela *Dionisii: appollonii: donati* (listovi 112r—144r). Djelo je doživjelo dva izdanja: 1517. i 1520. godine. Prvo je tiskao Cosmus Blanchinus Veronensis u Ferrugi, od kojega su danas, koliko je dosad poznato, sačuvana tri primjerka: u SNB u Zagrebu (R II F — 8° — 309), u knjižnici JAZU u Zagrebu (R 525) i Biblioteci Sperliliani u Gubbiju (Sezione Inconabuli III. 45. I. 25, listovi 3r — 140v). Jedini primjerak drugog izdanja čuva Bibliothèque Nationale u Parizu:⁴⁴ Res. X. 795.⁴⁵

Polikampov način komentiranja očituje svu karakterističnu medijevalnu maniru kad su u pitanju rukopisni komentari: kraća ili duža komentatorova amplifikacija ulomka iz izvornika, egzemplifikacija pravila iz svakodnevice, u imperativnoj formi donoseći svoj novi savjet, potom česti rubni sholiji i glase kojima se žele pojasniti i istaći ova ili ona pojedinost, posebice neko latinsko ili grčko ime, te najposlije s kolofonom ili impresumom na kraju. Glede amplificiranja u komentarima, Barbula mnogo toga kaže, čega u izvorniku i nema. Dakle, proširi (lat. *amplificare* — proširiti) izvornu misao, obrazloži je, ograniči, specijalizira, pobliže modificira, dometne što treba ili nedostaje, a ispusti nepotrebno, »bud da se izražava u glavnom doduše ista misao, ali se dodavanjem sinonimnih izraza, antiteza ili uplitanjem prispodoba, poslovice etc. razširuje«.⁴⁶ To se Maixnerovo tumačenje odnosi, doduše, na prevođenje, ali se to isto očituje i u komentarima. Nadalje, Barbula tako reći na svakom koraku etimologizira, tj. dube u korijenu. Svakoj se riječi želi spustiti do njezina etimona. Silno ga zanima otkuda riječ *carmen*, i put ga vodi »Karmenti koja ju je najranije otkrila«. Ne čini mu se da je daleko i od *canimen* (126v). *Terra*, pak, svoj naziv vuče od glagola *terrere* (trti), jer da se nogama tare

⁴⁴ Po prof. Šimi Juriću, *Iugoslaviae scriptores latini recentioris aetatis, pars I* (Opera scriptorum latinorum natione croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita), tomus I, fasc. I, str. 52—53 (pod rednim brojevima 324—331).

⁴⁵ Ako znamo da je obvezni primjerak za parišku Nacionalnu biblioteku uveden 1537, a biblioteka osnovana u XIV stoljeću, onda s pravom možemo zaključiti da se to Barbulino djelo našlo među veoma selekcioniranim edicijama Nacionalne biblioteke u Parizu.

⁴⁶ R. Maixner, isto, str. 102 (potcrtao K. Č.).

(121r). Barbula odmah zatim upućuje na Vergilijeve *Georgike* u kojima o svemu tome možemo poštogod naći (isto). Kažimo na kraju glede tih Barbulinih etimologijskih domišljaja da su ona sve prije negoli kantovska »djetinjasta igra riječima umjesto pojmovima«. ⁴⁷

Tu Barbulinu sklonost etimologiziranju tumačimo općenitom osnovicom medijevalne pedagogije u proučavanju riječi i jezika: gramatikom, retorikom i dijalektikom. Nu, retorički i gramatički principi pomalo potiskuju skolastičku dijalektiku koja je za novorođenu humanističku maniru medijevalno gruba. Za nas je ovdje međutim posebice zanimljivo kad Jacques Le Goff za gramatiku kaže da se »preko nje doprijeva do svih drugih nauka, a naročito do *etike* (potcrtao K. C.), koja je nadgradnja slobodnih umijeća i u neku ruku ih kruni«. ⁴⁸ Iz toga je posve logično zaključiti o polivalentnosti gramatike. Nu, bez obzira što gramatika »kroz komentare pisaca dopušta da se raspravlja o svim predmetima . . .«, ⁴⁹ etimologija je za srednjovjekovnike rječita.

Zbog štednje prostora list je izvornika gusto ispisan, zbog čega se također pribjegava prečestoj upotrebi abrevijatura ili sigli (bilo da su to kontrakcije ili suspenzije). Već na prvi pogled zamjetna je grafičko-interpunkcijska neopterećenost, što, međutim, i te kako otežava snalaženje. Kažimo i to da je knjuga tiskana u formatu 14x21 cm, s gotičkim obilježjima u Donatovu i »Senekinu« tekstu, te s romaničkim u Barbulinu komentaru.

U svom izlaganju etičkih ⁵⁰ refleksija što ih sadrži Barbulin komentar, radije ću izložiti cjelovit Barbulin misaoni sklop o pojedinom pitanju, negoli se držati slijeda njegovih misli, nalik zapravo Barbulinoj maniri. ⁵¹ Bit će, dakle, potrebni tzv. dijagonalni interpretativni postupci. Barbula i sâm preskakuje, navraća se, dopunjuje i potkrepljuje. Imamo, dakle, cikličko ponavljanje tematskih jedinica. Dobit ćemo na taj način jasnu i preglednu dispoziciju Barbulinih misli. Naprijed, u formi podnaslova, postavljenim Marulićevim prijevodom dotičnog distiha, pregledno ćemo i jezgrovito izraziti misao vodilju.

Humanističko spisateljstvo rado se i navlastice kretalo u području nekih struka. To su u prvom redu jezici, pjesništvo, stilistika, zatim filozofija, pedagogika, teologija, pravo, zemljopis i arheologija. Na srcu su im posebice ležali klasični grčki i latinski. Tako su i nastale

⁴⁷ Immanuel Kant, *Kritika moći suđenja*, prev. Viktor M. D. Sonnenfeld, Naprijed, Zagreb, 1976, str. 232.

⁴⁸ J. Le Goff, *Srednjovjekovna civilizacija zapadne Evrope*, str. 380—381.

⁴⁹ Isto, str. 381.

⁵⁰ Zanimljivo će biti ovdje pripomenuti kako Fr. Marković očito nije držao u rukama ovaj Barbulin etički spis-komentar, kad za njega kaže da je »valjda« etičkog sadržaja (nav. dj., str. 19 (259)).

⁵¹ Često ću u svom navođenju Barbule pribjegavati doslovnim citatima iz djela, a ne parafrazama, pogotovu kad je neki odlomak vrlo značajan, ilustrativan, ističući se stilskom jezgrovitošću i misaonošću. Vrijeme humanističkog spisateljstva preferiralo je sentence i maksime, koje je onda uputno prenijeti u njihovu izvornu obliku.

brojne gramatike tih dvaju jezika. Potom se pribjegavalo recenzijama i tumačenjima. Time se utirao put omiljenoj formi humanističkog pisanja: komentarima. Kad god bi bili nezadovoljni stanim prijepisima, ispravljali bi ih, prepravljali i uspoređivali, uvelike poštujući izvornik. O tome nam je Franjo Rački ostavio svoje meritorno mišljenje: »Jur Petrarca izpravljao je pojedina mjesta Livija u svojem exemplaru njegove historije. Salutato je tekstove svojih rukopisa, koje je marljivo sakupljao, prisposobljavao i popravke u glosah naznačivao. Tako su postupali Niccoli, Traversari, Poggio, Guanino, Lionardi, Brunni itd. Već ovaj postupak s klasicima i njihovo tumačenje porodi komentare. Ima komentara iz one dobe, koji su postali iz bilježaka, učinjenih po učniku na temelju učiteljeva tumačenja. Takovi su komentari k djelom Ovidija, Seneke i Aristotela koji se pripisuju Petrarkinu prijatelju Dionigijsu de' Roberti, učitelju na visokoj školi u Napulju.«⁵²

U punoj se mjeri na Barbulu i njegovu humanističku maniru odnosi ono što je također napisao taj naš povjesnik: »Humaniste su se naprama školastikom ponosili, da su oni filozofiju priveli na polje života, dočim su razpravljali o kreposti i zabludah, o sreći i o vrhovnom dobru, o prijateljstvu i o zahvalnosti, bogatstvu i siromaštvu, ponosu i poniznosti, o promjenljivosti zemaljskih odnošaja, o mladosti i starosti, o dužnosti zvanja itd. Ovakova razmatranja zasladili bi navodi iz klasika i sv. otaca, te bi navodili, što kaže ob ovom ili onom predmetu Virgil i Terentij, Cicero i Boethius, Horac i Augustin, a ovo bi i ono razjasnili primjeri iz historije. Glede forme lebdio je humanistam za primjer Cicero. Tractat započinu obično s uvodom sličnim Ciceronovu ili Senekinu, a onda prelazi se na sam predmet, o kojem se često razpravlja u obliku razgovora, koji je već Petrarca prigrio bio.«⁵³

U Barbulinim moralno-etičkim napucima nema ni traga kakvim hagiografsko-devocionalnim izričajima ili uzdasima. Barbula upravo grabi iz svakodnevice. Zbog toga njegova opažanja ne možemo uzeti za nekakvu rapsodiju opažanja. Otiklanja od sebe šuplju općenitost misli, ne razmeće se važnošću svoga izlaganja ili usiljenim rečeničnim sklopovima, kako se sve to ne bi izmetnulo u pustorječje. Barbula je humanist, a to znači pravi čovjek svoga vremena, kojemu je milija antička simbolika negoli ukrućena tradicionalna teološka metaforika, gotovo se halapljivo napajajući s kastalijskog vrela svoga anticeta,⁵⁴ čime se on u stvari prvenstveno i suprotstavlja medijevalnom

⁵² Franjo Rački, nav. dj., str. 184.

⁵³ Isto, str. 185.

⁵⁴ Kod Barbule zadivljuje kako gotovo razmetljivo grabi iz antičke filozofsko-književne, više opet književne negoli filozofske misaone riznice, što pouzdano svjedoči o njegovu dubokom i tananom razumijevanju idejnog toka i ustroja antičke refleksije. Oduševljavajući se za sve antičko, i sam je umio prenijeti taj svoj humanistički žar na svoje brojne učenike i slušatelje. Citajući Barbulino djelo razložito se može ustvrditi da se svojom nadahnutom snagom ravnopravno omjerio sa svojim brojnim suvremenici, te tako sebi osigurao zasluženo i vidno mjesto u europskoj književnoj publici svoga vremena.

intelektualcu. Pokušati nam je u ovom Barbulinom komentaru utvrditi koliko je Barbula uspio različite elemente svoga mišljenja dovesti u međusobnu i suvislu povezanost.

U sadržajnoj strukturi Barbulinih komentara razvidni su gotovo svi ključni etički segmenti što ih je za sobom ostavila Stoa Poikile. Kad oljuštimo sve Barbuline manje funkcionalne digresije, ostaje nam isklesan autentični lik idealnog stoičkog mudraca, kreposnika i djelatnika, očiju širom uprtih u prirodu. Nije potreban veći misaoni napor da bi se uočilo religiozne momente što provinuju iz životnog poimanja stoe. Izvorni je panteizam u znatnoj mjeri natrunjen teističkim elementima predočivanja. Tako su posebice kod Seneke, Epikteta i Marka Aurelija zamjetni su soteriološki elementi.

Barbulinim pisanjem provijavaju stilističke komponente i manire visoko prosvijećenog humanista, ali mjestimice i vagantno-slobodnog klerika. Barbula rado zalazi u digresije. Zbog toga je moguće postaviti pitanje (ne)funkcionalnosti tih digresija u kompoziciji Barbulina djela. Skrene mu, naime, pažnju pokoji antički biser i lijepa misao. Nu, on se svagda vrati, maestralno i svodovito povezujući raznim tranzicijama svoje digresije s glavnom mišlju.

Navode li nas Barbuline didaktičke manire da u njemu vidimo spekulativnog filozofa, Platonova *sinopticusu* spram vječnih problema zabiljivosti i uma, ili, pak, običnog depozitera znanosti i znanja? Habitualna hitrina čovjekova duha da samom sebi priopći vlastite misli zahtijeva od tog istog čovjeka da iz časa u čas maksimalno poštuje pravilnost svoje igre: bezuvjetnu korelaciju mašte i uma. Posvema je razvidno kada se i kako Barbula upire o tuđi sud, no isto je tako vidljivo kako on u cijelosti asimilira nečiju ideju. Zbog svega toga nije moguće Barbulinim filozofskim refleksijama i uvidima oduzeti ili odreći pripadajuću znanstvenu težinu.

*

Gorčina i same pomisli na smrt, njezin brz dolazak i tajanstven hod, te neizvjesnost njezina časa zatamnijuju radosti života, tijela i uma (122v). Po Barbuli je ludo od svega toga strahovati i bezumno od sebe odgoniti te radosti (isto). Zato, »nemaj straha od smrti, niti se smrti boj . . .« (isto). Barbula ne preza u cijelosti razgoličiti opću pojavu smrtnosti, te opominje kako se ne valja podavati nadi da ćeš dugo poživjeti, jer je kratkovjeka ovozemna sreća: »Stoga se ne zareci dugoročnije, budući da ništa do smrti izvjesnije . . .« (138v). Usmut nam je tim snom bez snova, od kojeg toliko strahujemo, premda trećinu života provedemo u snu »Ona (= smrt, prim. K. Č.) je ipak kraj svih zala kojima je podločan ljudski rod« (130r). »Svatko se raduje svome svršetku: dobar sretnome, zao nesretnome« (isto). Ovaj potonji zato da bi se što prije nad svime spustio zastor. »Ne mari mnogo za ono što ima doći. To odvraća strah od smrti, koje se jedino zli boje, budući da su ogrezli u bezakonju . . . a i jer nije moguće umaći smrtnom času što ima doći« (134r). »Ne treba mi se, znači, prilboja-

vati, jer ludo je bojati se nečega čemu se ne može umaći« (119r).⁵⁵ I na kraju, »ne raduj se ničijoj naprasnoj i nenadanoj smrti, budući da svakog, pa i sretnika, može snaći to da padne pod strelicama fortune, čak ni nenadanoj i nagloj smrti zlikovca... neka se nitko ne raduje tuđoj smrti« (139v). Život u strahu pred smrću život je lišen spoznaje onoga što se prirodno odvija, od prirode biva, što se dakle s istog razloga odabire ili odbacuje. Zar da se tkogod pouzda u taj nesigurni i krhki život, kad »ništa sigurnije od smrti i ništa neizvjesnije od njezina časa. Dvojbjen je, nesiguran, nepostojan i krhak, jer čovjek štoviše u hipu jednom umre« (118v). Zajedno s pjesnikom Mafijem Barbula u smrti gleda »osvetničko oružje (što) upokoruje nadmene... satire velike i male... sustiže silnike... smjenjuje vođe... a čas ljoj se ne zna...« (isto). Zatomi u sebi strah od smrti znači upraviti pogled uvis, spoznavajući da »time što živiš prikračuješ sebi onu radost koja ti pripada; dokle živiš, u isto vrijeme gubiš time što se bojiš smrti,⁵⁶ budući da zapravo posljednji usud ljudi svršetak je ljudskog života i međa svega... posljednja je mjera dakle svega kraj ljudskog života... Jedno te isto je za nešto kazati da je posljednja mjera stvari i kraj ljudskog života« (118v).

*

Krepostan se život ikalemi na Boga i njegove zapovijedi. Uvjeren da komentira Senekin etički spis, Barbula u svojim refleksijama o Bogu promišlja i o Senekinu, izvorno inače stoičkome, pojmu Boga kao »duha koji se po svem svijetu raširio, od kojega je poteklo sve što je živo i rođeno« (115v). Duboka je korijena shvaćanje kako »nema naroda u čiji duh se nije zarinula misao o bogovima. Međutim, nama naša smrtnost priječi da dokučimo Boga i upoznamo njegova djela izvan onoga što je on sazdao« (122v). A tražiti nebo, znači tražiti nebeske stvari (isto). Nu, kad je u pitanju nebo, Barbula se i tu poigrava svojim sveobjašnjavajućim etimologijskim domišljajima. *Naresiti nebo zvijezdama i skrivati* u latinskom su homonimima (*celare*). Dakle, tajnopisno zvjezdano pismo, te figurativan govor i lijepe forme tog pisma zastiru nam pogled, priječnica su našeg i bilo čijeg bogoviđenja. Zbog toga smo upućeni da spoznamo jedino »smrtnu stvar, kojima uzrok možeš dokučiti, a nipošto nebeske...« (isto). Kao da se Barbula unekoliko pokolebao u tom svom držanju, smatrajući da je bolje i u najmanjoj mjeri znati nešto o božanskim stvarima negoli

⁵⁵ Barbulina težnja za novospoznajnim humanističkim preoblikovanjem prirodno-životnih uvjeta zapravo je karakteristična težnja renesansnog duha, nad kim se neprestance nadvijao ideal ugodnosti ljudskog života. Sve to sa sobom nosi nova znanost, njezino sustavno spoznavanje i ovladavanje prirodom.

⁵⁶ Gotovo je identičan i komentar Erazma Rotterdamskog: »Qui mortem timet, non solum non effugit mortem, sed insuper per hoc ipsum vitae quod datur perdit. Nam anxie vivere non est vivere« (cit. R. Maixner, nav. dj., str. 95).

i savršeno poznavati sve ostale kreposti (121v).⁵⁷ Bog je duh koji sve prožima, svim upravlja (115v). Tome duhu pripada pravo i nehinjeno bogočašće (isto). Kad, pak, čovjek ushtjedne prinijeti Bogu žrtvu, nek »ugodi Bogu tamjanom, a ne teletom, kako su to stari činili. Tamjan je metafora. Kad kažem prirodnim i opojnim miomirisom tamjana, to znači čestitim životom i molitvama,⁵⁸ jer tele je od koristi samo s plugom, koji mu jedino i priliči« (138v). Kad bezumniik nanese štetu, »žrtva bezumna i zla muža Bogu nije mila jer, ponajprije, s Bogom će se izmiriti i njemu omiliti onaj koji je htio omiliti, ik tome je dobar i bježi od porokâ . . .« (132v). Bezbožnikova se paljenica gasi, od zaklane ovce nikakve koristi, te mu je uludo podavati se nadi u zdravlje duše« (isto). Alko ti je do zasluga, ne svaljaj na Boga krivicu,⁵⁹ kao da bi Bog bio uzrokom nečije nezahvalnosti kojom te netko primorao kome ćeš napraviti dobročinstvo, nego sama sebe pritegni, kaznai i reci da si sam loše postupio i bio uzrokom takva poroka . . .« (119r). Bog je onaj koji daje i oduzima, te koji je oduzeo, a koji je isto tako mogao i udijeliti . . .« (139r).

*

Roditelji i djeca su kao pupčanom vrpcom povezani uzajamnim dužnostima i obvezama. Djeca ne samo da se ne smiju opirati volji svojih roditelja, nego ih trebaju u to uvjeriti da oni toga dotista i ne čine (114v). Toľiko je silna i prirodna roditeljska ljubav da nije bilo potrebno zapovjeđu propisati ljubav roditelja prema djeci, nego je to naprotiv djeci zapovjedbno (130r). Slatko se nazivati ocem i majkom za čiju ljubav se ne zna sve dotle dok ne ostanu bez djece (isto). »Poštuj, pa ako i nećeš ljubiti . . .« (131r). Samo me zaboravimo, »poštivati znači više nego ljubiti« (isto). Očigledno je tu Barbula *ratio* pred afektom. Nu, Barbula se izrijekom obraća i onom tek budućem roditelju: »Kad ti na svijet dođu djeca i budeš ih imao, a siromašam si, uputi ih barem u lijepa umijeća, s kojima se mogu dobro provesti u protivštinama života« (119v). Dijete nenijetko dopane očevine, pa to »carstvo očevo« (131r) valja ušćuvati, radi njega preko mnogo čega preći. Obvezuje ik tome i na posluh, bez kojega nema ni časti (isto).

⁵⁷ U odnosu na otprilike tri stoljeća kasniju Dorotičevu impostaciju problema, Barbulina se impostacija doima nedorečenom. Čini se da je Andrija Dorotić (1761–1837) svoj te(le)ologijski problem »nepoznatosti svrhe« riješio legalizacijom izbora spoznajnih sredstava, dok Barbula, poklonstveno i rezignirano ustuknuje pred smrtnošću (v. Damir Barbarić, *Etika Andrije Dorotića*, u *Prilozima . . .*, 19–20/1984, str. 51).

⁵⁸ Humanistička artikulacija razabire u molitvi liturgijski jezik »kao izražajno sredstvo svoga osjećaja, koji mora biti daleko od oskrvnjivanja svetih predodžbi svakodnevnom njihovom upotrebom« (J. Huizinga, *Jesen . . .*, str. 159).

⁵⁹ To primjerice čini Barbulin sugrađanin i suvremenik Juraj Šišgorić, kad se žali na »zlobu neba« što su ilirski narodi iznjedrili malo glasovitih muževa (*O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku*, prev. Veljko Gortan, II izd., Muzej grada Šibenika, 1981, str. 23).

Barbula je zavimio i u ženino srce kroz otvore što ih one naprave u svom samoljublju. On traži nježnu i časnu ljubav prema ženi (114v), ali ne i slijepu vjeru prema onoj koja kara obitelj i mrzi sluge, a sve zato što je sluga vjeran,⁶⁰ a ona nevjerna, sluga ludo i upravo nasumce čestit, ona ne (117r). Traži se, dakle, od nas malo nerazumnosti, pa da u nešto slijepo povjerujemo, a onda slijepo i postupimo (isto). U svojim čestim etimologijama Barbula se tako spušta i do korijena riječi *mulier* (žena), ne nalazeći drugog etimona do li *molicies* — krhkost (isto). Ženi, tom dobrom i milom Danteovu stvoru (*Pakao*, V, 88), pred kim filozof i budala u istoj osobi stoje, Barbula želi vratiti čast i dostojanstvo što su joj ih čovjek i povijest znali tako nemilice skrnjaviti. Čovjek bi pri izboru svoje životine odabranice trebao imati širom otvorene oči, gotovo razrogačene, ali ne da u njima zažari odsjaj ženina miraza, bogatstva i ljepote (129r). Takve ni Himenej (stanoigrčki bog braka) ne bi sjedio. Odabrat će je zato prema sebi, kako ne bi jedno drugome priličili kao Ovidijeva krava i plug (Barbulin mavod, 129r). Sitna udavača kimjnit će se s visokim zaručnikom, kao što će je ovaj i otpustiti uzme li maha, uzgoropadi li se i zaboravi na krepost. Žena, naime, znade suzama i himbom navaljivati i pripremati nevjeru. Kad vrisne i u plač brizne uvijek plačem obmane. Tada mi čast ne može spriječiti da ne dođe do raskida (129r). Ne priliči ni mužu da žena pred njim robuje. Odaliska je za harem. Štoviše, veli Barbula, »dolikuje da pred njom budeš ne kao gospodar, nego kao brat ili otac obitelji« (129v). Valja je slijediti u onome što je za oboje na dobrobit, makar to izišlo iz ustiju brbljave žene (isto). Što se može dogoditi čovjeku, a i događa se, koji ima lijepu ženu? Za njom pohotno hrle i požudno je žele, ti si za njih sinomah koji u svoj dom privodi neprijatelja pod krinkom prijatelja, ne znajući da »ti se pravi prijateljem zapravo zbog žene« (139v).⁶¹

*

Čovjek u svom govoru umjeren po Barbuli je »Bogu najbliži susjed« (116r). Dok je čovjek umjeren u svom govoru, dotle je podlje od moguće bludnje, a sve zato »jer i govori i šuti kad to priliči« (isto). »Mudrac na vrijeme zašuti« (117v). Dok s brbljavcem pričaš protiv jezičavca, nalik si jednome i drugome, opominje Barbula (isto). Samo je koračaj jedan do ogovaranja, koje, pak, ne može bez novih i lažnih izmišljanja. To je govor o nečemu bez pouzdana svjedoka (isto). Za Barbulu je daleko uputnije i mudrije »sve ispotaje motriti,

⁶⁰ Barbula će na drugome mjestu ipak drukčije kazati: »u roba (sluge) nikad vjere« (139v).

⁶¹ Snažno je to Marulić izrazio prijevodom dotičnog distiha:

Ki mladu ženu imaš i s njome pošten glas,
gledaj koga primaš, je l' na njem vire pas:
ne čin', da t' komore tve budu pohodit,
od kih se reć more ali sumnja ka bit.

pogledom prelijetati kad si s kime, tko o čemu rado govori, šutke promišljati o svim riječima i djelima drugih« (133v). Ogovaranje pripada trgu, a znamo da »na trg pritječe ono bez čega trg ne može biti« (114v). Jezik i mudrost duha ljudima su dani u obrnutom razmjeru. Jezika i govora napretek, mudrosti duha tim manje. Nepametnog i nerazboritog služenja jezikom posvud je i u izobilju (117v). Posebice se jezik brzo razveže na gozbi. Kao da nam se duh za stolom mobilizira i na bolje i na gore. Steknu se odasvud prijatelji i znanci, zvani i nezvani gosti. Govor i riječi teku zajedno s pićem. Nu, valja da »malo za gozbe govoniš«, a pogotovu je »neukome štediti vrijeme« (114v).⁶² Navlastice to vrijedi za mlade kojima se jezik razveže u vragolijama, ne znajući da im govor tada ima biti »mio i uglađen« (133v), kao i za ozbiljnih vremena »ozbiljan« (isto). Dakle, »kad te tskogod nučkom ili večerom ugosti, ne govori suviše, te kako to već mjesto i vrijeme od tebe traže, osobito gledaj da s mjerom prioneš uz jelo i piće... umjeren budi u svom govoru, ne govori previše« (129v—130r). Primjer halapljivca u jelu, Barbuli je »Diogenov mekoputni mladić« (127v), kojemu je mjesto u zemlji Perediji (zemlja u kojoj se mnogo jede). Stoga, »utoni u šutnju, ničeg ne izusti« (118r).

*

Skliska je oduvijek poljana na kojoj se sretnu učitelj i učenik.⁶³ Učeniku je podnijeti i pretrpjati srditost učitelja »koji na te motri mnogo više i od samog roditelja« (132r). Učenikov strah pred učiteljem priječi među njima prisniju blizinu, budući da se pokazalo da »što je on s dječacima prisniji, oni tim gori bivaju« (144v). Na učitelju je, pak, da ne poučaje jedno, a čini drugo (121v). Učenikova šetnja s učiteljem po ksistu završi oproštajem prije no što se učenik otisne na debelu pučinu daljeg sticanja znanja i čitanja. Svakovrsnog je štiva napretek, ali ne valja smuti i prenaglići »dok svemu tome pristupaš; do cijeloga se naime dio po dio dolazi... stoga valja izobilno čitati« (129v). »Ne brzaj u svojim poslovima... da možeš nečemu (kasnije) vrijediti« (125v). »Nigdje ničega nema što rvanje bez predaha ili predan rad neće nadrvati« (Seneka, Barbulin navod, 137r). Tu je i Ovidije klasično slikovit i jasan: »I kap vode dube stijen« (Barbulin navod, isto). Ne, dakle, vodena masa u svom silovitom obrušavanju, nego kaplja svojim polaganim i neprestanim kapanjem. Priroda ovdje kao da ne pozna kraći put. *Lex parsimoniae* kao da je ovdje nevažna. Što god je rijetko, zadobiva se dugim tijekom vremena, jer ustrajnost je majka kreposti (isto). Početnicima je naravno dužnost da smotreniji budu, da se ne raspruže u svim pravcima (129v). U pitanju je, očigledno, preuzetnost koja traži ono što nadilazi nečije sile. Dovoljno je ono što ne premašuje snage uma, čemu je opet

⁶² *Temperantia i tempus* istog su korijena.

⁶³ Pišući o odnosima između učitelja i učenika, Barbula je mogao mnogo toga kazati iz vlastitog iskustva, budući da je kao *magister studentium* mogao izbliza motriti rad i učenje studenata filozofije i teologije.

knivac porok znatiželje (122v). Odbijajući mnogo toga na pustu znatiželju, Barbula time razblažuje porok preuzetnosti. Isključuje, međutim, znatiželju onda kad nas »opominje da u čemu ne prekoračimo svojih sila. Primi se onog posla koji si u stanju privesti kraju... kako se tvoj rad, stlačen pod teretom, ne bi ugnuo. Već u početku će, bez svrhe i uzalud, malaksati. Stoga je bolje i ne započimati, nego već u početku na sramotu odstupiti. Dobro prije istraži gdje mu je kraj« (129r). Barbula se po svom običaju još jednom navraća na porok preuzetnosti u četvrtoj knjizi svoga komentara: »Što možeš, to i pokušaj; lati se posla kojemu si po svojim silama dorastao i prije negoli započneš uvjeri se da li si zapravo dorastao da privedeš kraju ono što si započeo« (138v). *A posse ad esse non valet consequentia*, jer »da se poslužim metaforom, sigurnije ti je i uz klišurnu obalu broditi, negoli na pučinu odjedriti, jer onamo veća pogibelj prijeti...« (138v).

Barbula i u pitanjima učenja upućuje na Seneku i Cicerona. Učenja i pripreve nikad dovoljno, pogotovo za one koji će druge poučavati. Ovim Barbula poručuje nek ne smetnu s uma da, dok druge poučavaju, i sami sebe poučavaju (134r). Taj je naputak Barbula preuzeo od Seneke. *Homines, dum docent, discunt*. Nije ni za starca da prekine s učenjem, čitanjem i pisanjem. Još uvijek im se nadaje prilika i vrijeme da doznaju što ne znaju. U tome nam je svijetli primjer Platon koji je pisao još u osamdesetoj (126v). Znamje, pak, što ga zadobivamo diskurzivnim putem umijeće je, a ne znanost, drži Barbula. Ništa inače ne ide bez »mame pomnje duha i tijela« (134r). Naukovati znači neodoljivo prijanjati duhom. Upravo smo zbog toga »trajno pozvani na učenje, jer učenjem i naukovanjem mudrost buja« (isto). Malo kasnije Barbula se gotovo ponavlja: »Mudrost u nastojanju raste, zato se predaj učenju mi časa ne časeći... Ne prestaj, uči bez predaha, jer prekid u učenju uzrokom je zaborava« (137r).⁶⁴ Svijetli nam je primjer u tome ostavio Aleksandar Veliki, kojemu je jednako miho bilo ovjenčati se lovorom ratne slave kao i pod uzglavljem, zajedno s nožem, držati svoju »pouzdanu popudbinu« (Homerovu *Ilijadu*), »što je on već zapravo ranije, po Anezikratovu zapisu, naučio od svoga učitelja Aristotela...« (126v—127r). Premda učenja nikad dovoljno, valja znati i za predah u svojim dužnostima i obvezama: »Nemoj svagda inzistirati na radu, nego pokadšto u njemu predahni... Vergilije je kazao da ne prestaneš učiti, ne isključujući pri tome počinak... Umij opustiti duh nakon težih poslova, bit će ti na zadovoljstvo...« (128r) Nije dugovjeko ono što ne zna za naizmjeničan otpočinak. »Željezni se prsten neprestanim trenjem stanjuje, te stoga nije dobro uvijek prenaprezati kola...« (128v). Senekin jedan dan proveden u *dokolici* znači proveden *bez naukovanja*.

⁶⁴ Barbula je očigledno uočavao svu pogubnost fenomena zaborava kao slabljenja efekta ranijeg učenja, i ne znajući, naravno, za pojmove kao što su: negativni transfer, proaktivna ili retroaktivna inhibicija, količina sačuvanih »tragova«, Ebbinghausova metoda uštede naučenog materijala i dr.

I Barbula potiče da i mi sebi odredimo takav jedan dan, koji će nam biti na dobrobit, »kako ti taj dan ne bi prošao utaman, da ne počiniš kakvo zlo« (120r). Na putu k učenosti upućeni smo na one koji su već u njezinu posjedu. Češće nam je korisniji njihov autoritet, negoli sâm nauk: »Više toga mogu učeni poučiti i ne na isti način i veoma korisne stvari, dok neuki samo bescjene stvari« (134r). Mnogi su posustali na putu svoga znanja i nikad se nisu domogli svoga cilja, konstatira Barbula zajedno sa Senekom, a to je samo »zato što su mislili da su se već domogli« (isto). Nu, »putniku je — veli Ciceron — dužnost da svoj put privede kraju« (Barbulin navod, 129v—130r), jer ništa se ne smatra učinjenim dokle god još što preostaje da se učini (*Nil actum reputans, si quod supereset agendum*). Nesebičnost i požrtvovnost mogu i tu doći do svog punog izražaja, poučimo li »neuke što žude za znanjem« (134r). Težnja za znanjem svima je prirodna (126v), zbog čega se ljudski um jedva ikad zadovolji, jer što više znade, tim više bi znao (isto). Mudri nas čekaju da svratimo k njima po savjet. Neprovidan je veo budućih stvari, stoga je uputno i preporučljivo, »ustreba li, na prekretu i u pogibli, pitati za savjet« (130v). Razborit čovjek rado upita što mu je činiti (isto). Poučljivost nas zapravo upravlja svim ostalim ljudima, za čijim nam se dobrim primjerom valja povesti, da na taj način »iz tuđeg ponašanja prikupiš riječi i djela, te naučiš dobro živjeti« (129r). Dobar primjer dolikuje, po Ovidiju, slijediti čak i od morskog neprijatelja (Barbulin navod, 129r). »Nek te ne bude sram onoga što nisi znao!« (138v).⁶⁵

*

Jedino čovjekova prsa nabreknu od srdžbe, jedino čovjek iskolačenih očiju gnize u svom bjesnilu, bjesomučno se pjeneći u pomami, pri čemu mu se u pameti smrači, a u srcu jedva prosine. Ohladit mu se da ne prevrši mjere nad onima na koje je srdit, da se nanovo ne ražari mržnja, »već da im kasnije koristi za krepost« (114r). Blaga riječ utiša gnjev i iscijeli bol koji se javi u srditosti (120r). Od velike pomoći bit će ti strpljivost kojom ćeš strpljivo podnijeti uvredu (138v—139r), što je blaženije negoli uvrede namositi ili pak drugoga optuživati za uvrede (isto). Što se, pak, strpljivosti tiče, svaka je vrlina bez nje udovica (isto). Nu, i strpljiv valja biti do neke mjere, tj. dok prijekor nije prevelik (isto). Čovjek je nenjetko srdit u pomanjkanju sigurnosti ili dvoumici. Stoga je uputno »ne zadovoljiti se (u srditosti) nečim neizvjesnim, jer srdžba sputaje duh i um, te je stoga neuputno drugovati posebice s onima koji se lako rasrde« (122v), već »s dobrima« (114v). Valja uostalom imati na pameti Ciceronov koristan naputak da se »jednaki s jednakima najlakše druže« (Barbulin navod, isto).⁶⁶

⁶⁵ U sasvim drugom pak smislu kod Barbule stoji kako »mudrome ne dolikuje kazati: misam znao . . .« (125r).

⁶⁶ J. Huizinga (1872—1945) drži da su crkveni oci misao o jednakosti preuzeli od Cicerona i Seneka (nav. dj., str. 61).

Budući da nam je noć loša savjetnica, baš kao i vino, većma nam je bdjeti no snivati, uleći se i obeznaniti u preduboku snu, »budući da san uljenjuje i zatupljuje pamet . . . to je vrijeme kad se oglasi životinja i stane poticati na neku žudnju« (116r). Barbula je nešto kasnije (126r) raspoloženi za jedan interpretativni diskurs o sumničkom fenomenu negoli za moraliziranje glede spavačeve suodgovornosti, poželjnosti ili nepoželjnosti somnolencije. Koliko je magije u svojoj noćnoj dramaturgiji, Barbula ne pita, ali da je fantazija na poslu više noću negoli danju, to nam je svima znano, a sve zato »jer se danji zrak više kovitla nego noćni. Zbog toga je mnogo onih koji, dok spavaju, primaju od manje razrijeđenog zraka više unutarnjih pokreta negoli spavači od kojih donose sudove o budućim stvarima, ugrijavši krv preobilnom hranom ili pićem, za čim slijedi vrlo živopisan san, iz kojega se prelazi u tlapnje. Ne mari stoga za takve snove, postanje kojih nije u smirenoj krvi, zbog čega i nisu pravi« (126r). Barbula drži da je već mnogo toga kazano, gledom na to da je o svemu tome Aristotel pisao u svojoj knjizi *O snu i nesanicu*.

*

Upravo zbog hirovitosti, relativnosti i nestalnosti ljudske sreće, o njoj se najkontroverznije i najparadoksalnije piše i govori. Hirovita je, drži i Seneka, jer se ljudima dobro i lijepo lakše omakne negoli im padne u dio (Barbulin navod, 119r). Danas meni, sutra tebi. Danas bogat, sutra rogat. Omakne im se, te čas svojom, a čas tuđom krivnjom osiromaše, nemijetko zato što nisu umjeli razlučiti korisno od nekorisnoga. Nije bezrazložno što za zvijezde (kao i za sudbinu) kažemo da su *prosperae* (poćudne, naklonjene i zato sretno). *Vir felix* sâm je iskovao svoju sreću (118r). Sa srećom je tako: nenadano nahrupi i neslućeno naiđe (124v). Stari su je nazivali božicom koja se s ljudima od zgrade do zgrade poigra i našali. Po Juvenalu je toj božici mjesto na nebu (Barbulin navod, 124v). Pokadšto nas iz Fortunina roga (*cornu copiae*) ništa dobroga ne dopane. Ima u njoj nečeg vraški sudbinskog. Sretnemo je putem kojim misimo htjeli ići, a ne sretnemo onda kad smo joj se nadali. To je onaj čas kad, po Ciceronu, u životu »neskladno zazvuči« (Barbulin navod, 137r). Sreća je sudbina s dobrim ishodom (125r). Afranije moli i preklinje bogove da bi bili blagonakloni, »jer oni koji nisu blagonakloni, i sami su nesretni« (Barbulin navod, 125r). Ne koristi tvati se sa sudbinom, čak i kad se na to jakki odluče. Nepredvidiv je sudbinski hod i »sve kod ljudi visi o tankoj miti, te im nenadanim slučajem propadne ono što su naumili« (118v). »Veledušan je i uistinu jak onaj koji prezire trošne ljudske stvari i ne haje za sve sudbinske strelice, te je pripravan podnijeti ma što se dogodilo« (125r). Istina je, doduše, da »strijele što ih navrijeme spazimo, manje zaboje« (isto), kao što i inače manje šteti sve što se pravedno predvidi (132r). Iz toga proizlazi da se »daleko ispred sebe zagledneš svojih duhom što bi ti se moglo dogoditi i onda kad si

sretan, u čem zapravo i leži najveći razlog razboritosti, jer mudrome ne dolikuje (kazati: misam znao . . .« (125r). Nema, po Barbuli, sljepoće u sudbine, »ona nije niti postoji kao slijepa, premda takvom izgleda . . .« (131r). Nerijetko je, naime, moguće vidjeti kako zli idu naprijed, »a dobre pritišću protivšćine« (isto). Stoga, »ne pitaj za ono što Bog snuje, za Božju volju glede sudbine i proricanja. On namjerava, hoće učiniti ono što je odredio, s tobom ali bez tebe, jer to nije tvoja briga; ne sudbinom ili sumnjom, čime se obično služe bakice . . . ne sudbinom, tj. redovnim događanjem, čime će se pokazati da je ovo od ovoga, a ono od onoga, nego ono što smo kazali« (123r–123v). Nečija sreća magnetski privuče znane i neznane prijatelje. Eto ih, prikladu se i primaknu, odasvud se slete i okruže te, a sve dok se ne navuku oblaci i ti ostaneš bez igdje ikoga (125v). Nu, i tada kad se nađeš na razvalinama propale sreće i izgubljena bogatstva, ostaje ti umjetnost, da se privineš uz nju, uz koju ti »do života ništa neće za život nedostajati« (133v).⁶⁷ Nisu stari sreću, drži Barbula, bez razloga nazivali slijepom. Čovjek u sreći pokadšto obnevidi, ne misleći na ono što ima doći. Osim što obnevidi, k tome i obeznani, potom sav ojadi, gdjekad dolazeći k svijesti, gdjekad ne. Zato, »ogledni se, razmisli o onome što ima istom doći ili je pak već tu« (125v). Uza sve to, »valja nam ipak prije imati na umu ono što je već tu, negoli što ima doći, zbog čega valja ići za bogom Janom koji, budući da se prikazuje s dva čela,⁶⁸ svake slijedeće i prethodne godine odlučuje u kojem se sunčanom tečaju kraj s početkom spaja, što je tek prividno, budući da je Bogu sve jasno. Ti dakle tako razmišljaj o onome što je minulo i što ima tek doći, te što je tu, znaj spoznati da li ti je na korist . . .« (125v).⁶⁹

⁶⁷ Valja doseći umjetnost (umijeće) koja podaruje umnost (134r). Riječ *ars* dolazi, po Barbuli, od glagola *artare*, što znači *privezati niti*. U hrvatskome *umjetnost* dolazi od *umjeti*. U njemačkome je riječ *Kunst* postala od glagola *können* (moći). Svojim nas pravilima umjetnost privezuje (sapliće). Tako se naše znanje kao jedan od primaliteta svega zbiljskoga, tim pravilima (»nitima«) postupno preoblikuje u umijeće.

⁶⁸ Kod Barbule stoji za Jana da je »s dva čela« (»...imitare deum, scilicet Ianum, qui quoniam bifrons fingitur«, 125v), umjesto s dva lica. Marulić je u svom prijevodu istaknuo Janovu obostranu »okatost«:

Ča je bilo, gledaj i misli, ča 'j će bit,
prihinit se ne daj, da pamet htij imit,
podobna ćeš se zvat k Janusu, ki se di,
zad i sprid da j' okat, da s obi stran vidi.

⁶⁹ Dorotičevo shvaćanje sreće unekoliko je dinamičnije od Barbulina budući da je lišeno onog fatalističkog prizvuca što ga mjestimice manifestira Barbulino shvaćanje. Kod Dorotića je, naime, zamjetna eksteriorizacija: Sreća je potpunija kad si okružen prijateljima. Dorotić dakle u sreći na neki način izlazi iz sebe. On to svoje poimanje ipak načas nekako interiorizira: Moja je sreća moje blaženstvo, u mome potpunom zadovoljstvu i izobilju, čas opet eksteriorizira, kako to već Dorotić kaže: »To da je tijelo bez boli, a duša bez pometnje, to nije dostatno da iskaže bit sreće: ona naprotiv leži u nečem pozitivnom, u nekoj radnji i zadovoljstvu u toj radnji« (D. Barbarić, isto, str. 57).

Pohvala nam škodi kao i mimozi doticaj. Nadmemo se poput pau-
na i dignemo nos kao pijetao knjjestu. Pripaziti nam je stoga da se ne
izvrgnemo ruglu i ne uznesemo se. Mnogo će nam u tome pomoći
samopromatranje, kojim ćemo spoznati jesmo li uistinu hvalevrijedni.
Pohvalu nam valja okrenuti na čestitost i krepost (118r). Nu, nađe se
i takvoga koji, »dok se hvali, snaga mu je ravna snazi bogova« (127v).
Hvališ li pak onoga tko to nije zavrijedio, lako možeš biti optužen za
hirovitost, a od takvih ti optužbi valja zazirati (137r). Barbuli ovdje
u pamet dolazi jedina zgoda za njegova boravka u Sulmoni, gdje je
predavao književnost: »Pohvaliti ćeš onoga koga si prokušao. Preva-
rimo se kad se pojavi pravi, čega sam se i ja sjetio u svom distihu,
dok sam u Sulmoni predavao književnost« (137r). Barbula se ruko-
vodi Senekinim naputkom: »U prijateljstvu valja vjerovati; prije toga
(tj. prijateljstva — prim. K. Č.) valja prosuditi« (128v). Obično je
tako da kad čovjek zažali što je pohvalio, tada to i prestaje činiti
(134r—134v). Valja dakle zazirati od pohvala, a i kad se odlučimo
na to, valja to činiti s mjerom, otprilike po naputku pjesnika Marona:
»Umjereno pohvali, a još umjerenije pokudi« (Barbulin navod, 137r).
Barbuli su nadasve mrske pohvale besramnika, ali »za sramotna djela«
(127v). U besramnika naima nema rumenila stida, te boje i estetike
kreposti, »prvog znaka vrlo dječakove čudi« (114v). Takvih pohvala
ne manjka, niti silaze s ustiju »prijetvorna prijatelja koji te pohvali,
kako bi te potom lakše i ponizio u ime prijateljstva« (125r). Pogotovu
se valja kloniti laskavih pohvala: »Ne hvali laskave ljude koji s tobom
laskavo, tj. prijetvorno razgovaraju, budući da laskav govor prostodu-
šne obmanjuje. Zbog toga se s ljudima koji se zadugo ne pokažu
valjanima i vrlinom obdarenima, odveć jasno ne postupa... Ni ne
pokušaj hvaliti ljude koji se često služe laskavim govorom« (119v). Po
prirodi smo inače spremniji uputiti prijekor negoli pohvalu. Uputimo
ovu potonju dobrima, ali opet »s mjerom, da ničega ne bude previše«
(isto). Stoga je, na kraju najuputnije »nikoga ne obasipati pohvala-
ma za života« (Seneca — Barbulin navod, 134v), ne ponijeti se »ako
li te tkogod pohvali«, niti se odveć prekoravati, »jer preveliko samo-
ponižavanje dolazi ili iz oholosti ili iz tromosti kojom se ljudi, nera-
zboriti i bezbrižni razlikuju od mudrih« (123v). Iz svega proizlazi,
pohvalama je mjesto na grobnom epitafu.

*

Sveto i štovano ime prijateljstva, kako bi kazao Ovidije, čest
je i mio predmet Barbulinih razmišljanja, predmet na koji se on
uvijek rado i iznova navraća, u svakoj od četiri knjige svojih komen-
tara (I, 114v, 117r—117v, 118v, 119r; II 122r—122v, 124r—124v, 125r;
III 128v; IV 132v). Ni u prijateljstvu ne valja prevršiti mjere »bilo
zbog požude, bilo da zbog samog poštovanja odstupiš od dobra zato
što ti je prijatelj drag, da u ljubavi prema prijatelju ne upadneš u
kakvu pogibao ili štetu, ni tebi ni njemu na korist...« (117v). Istina

nam mora biti milija prijateljica i od Sokrata i od Platona. Opjevano Piladovo i Orestovo prijateljstvo nije ni Barbula mogao zaobići na stranicama svojih razmišljanja (119r, 132v). Bili su jedan drugome sjenke kojih međutim zalaskom sunca nije nestajalo. Nu, valja se sveudilj verati za tom ubavom tajnocvjetkom, jer »teško se namjeriti na pravog i veoma postojanog prijatelja, kojemu kad što god podaniš, za time i ne zažališ, kao što su to bili Orest i Pilad . . .« (119r). Vijoglava knivudanja sad desno, sad lijevo, sad gore, sad dolje u naravi su vijoglavca koji zajedno s vjetrom vije, a ne »postojana i smjerna čovjeka (koji) sama sebe podiže da ne dopane protivština ili ne zastrani u dobru, jer postojanost je čvrstoća duha . . .« (116v). Čovjek koji je u proturječju sa samim sobom, ne živi životom koji bi bio *sibi concors*. Barbula odvodi takvog čovjeka u svakodnevicu, u fakticitet, živo ga opominjući: »Pripazi da u svom proturječju samome sebi ne budeš protivan, da ne proturječiš riječima što si ih zadao, da čas jedno, čas drugo hoćeš. Nikome se to neće dopasti, nikome biti na volju da s tobom dangubi, s tobom izvrdaje, da se s tobom nateže« (116v). U naravi je čvrsta i postojana čovjeka da »sve podnaša što je ljudsko, te da se pouzdaje . . . Za oblačnim slijedi vedro vrijeme. Sačuvaj nadu. I jakom su mužu tegobne smrt i rane. Nu svejedno ih časno snaša, jer je obdaren svakom vrlinom, povrh svega jak, jer pred svime stavlja čast. Zbog toga je najviše koristi od onih vojnika kojima je za vratom kakvo odličje za vrlinu ili srčanost, i ne računajući drugih dobara što su ih posjedovali, u opasnosti ne srljajući . . .« (125r).

Ali, ne bi pri tom valjalo smetnuti s uma ni opće uvjerenje što u narodu vlada, a to je »da ne uгадаš svima, kako se jednome ne bi dopao u zlu, tj. u nedjelu, a drugome pak nikako, što ne bi bilo dobro, premda je teško, jer svima ne mogu ugoditi, a sve opet imati za prijatelje nije zdravo« (126r). Barbula je nerazborit onaj tko se svima gradi prijateljem (127r). Za atenskog govornika Izokrata (u knjizi *O kraljevstvu*)⁷⁰ važilo je načelo da je vrednije steći prijatelja negoli se domoći kraljevstva, »budući da se kraljevstvo bez prijatelja nuši . . .« (Barbulin navod, 122r). Isto stoji u drevnoj Sirahovoj knjizi: »Tko ga (tj. prijatelja — op. K. Č.) je stekao, našao je blago« (Sir 6, 14). Za hispanskog govornika Kvintilijana blagostanje je tamo gdje su prijatelji. Prijateljstvo i ljubav nisu slučajno istog korijena u latinskoj. Poslije mrtvaca, najbolji je čuvar tajne osvjedočen i pouzdan prijatelj, kome Barbula u tome o bok stavlja jedino pravog i prokušanog supružnika (124r).⁷¹ Za Cicerona ničeg sramotnijeg nema

⁷⁰ Barbula je jedan iz čitavog niza humanista koji su se odlučili prevesti to gotovo dva tisućljeća staro grčko djelo. Valjalo mu je, naime, posegnuti za jednim klasičnim djelom kojim će najprikladnije obdariti svoga urbinskog mecenu, Guidobalda de Montefeltro: Izokratovim djelom *O Kraljevstvu*, koje govori o dužnostima vladara.

⁷¹ U komentaru Erazma Rotterdamskog stoji: »In rebus arcanis et tacendis cave ne quemvis consulas, sed eum dumtaxat, cuius fidem in tacendo perspectam habeas« (cit. R. Maixner, str. 119).

negoli ratovati s onim s kime si doskora prisnije živio (120r; 123r). Ako li te prijatelj i uvrijedio, »nemoj odmah sa njim razvrgavati prijateljstva . . . sve za volju prijašnjeg prijateljstva . . . time se nećeš iznevjeriti dužnosti čestita muža koji dobrom zlo vraća« (139r). K tome, »radi starog prijateljstva podnijet ćeš i sve nasrtaje« (120r). Sve se to međutim dade izbjeći popustljivošću kojoj se i Horacije prigiblje »poput ovješene grane stabla« (isto). »Malo je vjerovati brbljavoima, odvažnima, šaljivcima i lakrdijašima. Malo je takvih kojima treba vjerovati, jer vjera je sigurnost u ono što nam je nepoznato, i to iz osjećaja nekog autoriteta, a nipošto očiglednosti osjećaja ili uma; a što je više sljepoće u onoga kome vjerujemo, tim je zapravo čvršće prijanjanje. Zbog toga se i nađe lakovjernosti u onoga (koji vjeruje . . .« (124v). A u toj lakovjernosti (lakoumnosti) napretek je »nepromišljenog pristajanja na opasnosti, podnošenja boli . . .« (128r). A to opet čine samo pravi i umiljati prijatelji u svojoj umilnoj dobrohotnosti, uzvraćajući ljubav popustljivošću koja, po Terenciju, »sebi pribavlja prijatelje, ne doduše uvijek prave« (Barbulin navod, 120r). Zato, kad si u prilici da nadjačaš ili pak kad je splet okolnosti takav da može biti štete i po jednu i po drugu stranu, ne zloпамti, daj i drugome na volju« (isto). I ne samo prijatelju, »popusti i ustani starijemu, te poslušaj njegove časne naloge« (114v). Valja ipak imati na umu da se i dobar prijatelj može izmetnuti u dušmanina, a »u pomirenu prijatelju nikad vjere do kraja« (120r). Uputno je stoga da se u onome *archanum-u* (skrovištu), *arcella-i* (škninjici) (122v) tvojih tajni nađe kutak posve tvoj. Ista četvrt, ista ulica, pa čak i zajednički krov stanovanja nisu toliko nepoželjni i neuputni za žestoke suparnike, ljute protivnike i mrske dušmane koliko za prisne prijatelje. Omiljela je Barbulina (najvjerojatnije od Cicerona pozajmljena, 124v) usporedba prijatelja s liječnikom koji umije iscijeliti bolesti, priteći u pomoć i kazati uzrok bolesti (132v). Sklapanje prijateljstva, kao i braka, radi interesa i bogatstva (129r; 133r) slabog je jamstva za sreću i čvrstinu. Pjeskovito je i trusno tlo za takvu gradnju, kao što se za takvo prijateljstvo kaže da je stakleno (krhko) kad se s čašom u ruci sklapa. Zato, »ne odbij sitnih poklona što ti ih podari siromašni prijatelj« (118v). Između pravog i utvorljivog (laskavog) prijatelja naizgled je male razlike, baš kao između vulka i psa, koje dijeli vučja i pseća čud. Laskanjem prevareni prijatelj kao da ispija otrov iz zlatnog kaleža. Zato, »tko ti laska, tko ti se pravi prijateljem, a to nije, da bi ti zapravo napakostio, ti isto tako hini (kako ti ne bi naškodilo. Klin se klinom izbija . . .⁷² Laskavac usnama obmanjuje svoga prijatelja. Slično i ti napravi. Prevari varalicu, ali ne tako da mu naškodiš, nego da skreneš pažnju (kako on tebi ne bi naškodio . . .« (119r—119v). Dok je Odisej prolazio kraj opasnosti, sirene su postale gotovo neodoljive u svojoj ljupkosti. Isto su tako i riječi laskavca »malik svirali koja čarobnom svirkom obmanjuje ptice, slatko i umilno izvijajući svirku« (119v).

⁷² Ovom našom čestom narodnom mudricom preveo sam Barbulinu poslovicu: Ključ se ključem izbija (»clavus enim clavo retunditur«, 119r).

Teško se, dakle, othrvati laskavim riječima, što na kraju završava obmanom (127r). Ulizica i laskavac već se u samom početiku razilaze: prvi se nastoji dopasti, drugi gleda pridobiti (isto). Nu, mešto im je ipak zajedničko: obojica nas uspiju obmanuti samo što smo trepmuli, da bismo ih tek potom spazili u njihovu obličju (isto). Sve je to djelo tepavih, sladunjavih i previjanih riječi udvorice, njegova umilnog govora »da bi mu se prije povjеровало u ono što kaže, negoli da jednostavno govori. Istina je naime da, kad jednostavno govore, ne dodvoravaju se, što je znak istine, no za hinjenu jednostavnost udvorica u njihovu govoru kažem da je obmana, budući da te ovi, dok s tobom govore, prevare ako nisi bio smotren« (127v).⁷³

*

Treba li još štogod dometnuti, kažemo li da vino muti, razara, razdražuje, obezumljuje i na kraju sramoti? Nu, po Barbuli, međužnoga okrivljujemo za toliko zala. Uzrok svega toga nije u vinu,⁷⁴ nego u vinopiji: »Krivnja je na onome koji pije, a ne u vinu, jer kad ga se neumjereno uzme, tad naudi, umrtvi osjetila, uzmuti glavu, a životu nanese sramotu« (124r). *Ubi Bacchus, ibi Venus*. Još kad im se pridruži Cererin miljenik Ijazije, a sa njim i vrsni pjevač Linus, gozba može u milopoju početi, te potrajati sve dotle dok »Venera i Bakho ne donesu svađu . . .« (137v). Barbuli to kod Terencija još ljepše zvuči: »Veneri se ne mili bez Cerere i Bakha« (132v). Bez Cerere i Bakha Venera je hladna (Terencije — Barbulin navod, 138v). Kad se gozba odvija *vinu duce* (pod vodstvom vina), »kao što putenost rastače snagu, tako i obilje vina. Istim zapravo načinom škode i vino i putenost. Vino unakazuje, skraćuje vijek. Prijateljica nerijetko ne prepozna svoga dragoga . . . Želiš li poživjeti, dugo biti u zdravlju, svaka neurednost u jelu i pilu uzrokom je zla, bolje reći bolesti . . .« (134r). Poznato je kako filozof Ksenokrat (*Xenocratis caseulus*) nije bio izbirljiv u svemu tome. Kad se, pak, gozba odvija *temperantia duce* (pod vodstvom umjerenosti), vino snaži, jača krv i obilje dražesnim numenilom. Kaže se da *vinum caret clavo* (vino nema ključa). Rastočene moždane sile nemaju nadzora nad brzopletim jezikom razbludna i nerazborita čovjeka. Tako se i Bakho ispuni bijesom i truleži bezumlja (137v). Ne čitamo ljepše, stoji kod Barbule (137v), ni za Aleksandra Velikog koji, kad je obeznanio od rujnog vina, po riječima Troga Pompeja, okrenuo je na bahatost i olkrutnost. To se dogodi svaki puta kad »sla-

⁷³ Natjecanje u udvornostima, koje je danas poprimilo malogradanski karakter, bilo je u dvorskom životu XV stoljeća snažno razvijeno. Kad se ljudima na višem položaju nije ustupilo mjesto koje im pripada, smatralo se to nepodnošljivom sramotom (prema J. Huizingi, nav. dj., str. 42.).

⁷⁴ Jednako tako nije krivica u sudbini za neuspjeh, nego u tvom poroku, nemaru i nerazboritosti (131r) ili da bi Bog bio kriv za tvoj porok (119r). Ne dolikuje isto tako, po Barbuli, kriviti vrijeme ili topli zrak — da su nam, naime, oni krivci naše boli ili zla, umjesto da sebe okrivljujemo (125v).

va opustoši i izmuči« (Gellius⁷⁵ — Barbulin navod, 123v). Teško mu je, naime, palo sve onako u pripitu stanju, da nije izvrsniji od svoga oca Filipa, pa je filozofa Klita (koji je to kazao) stajalo glave. »Dograbivši naime mač od nekog vojnika, sasječe Klita na gozbi« (137v). Aleksandar nije mogao preći preko Klitovih istinoljubivih riječi: »Otac te nadvisio svojim ponašanjem, premda si ti izvrsniji u vojništvu. Jer, kad bi tugovao što je loše u nečemu postupio, četiri bi dana zaredom postio, da bi jedva živ ostao, samo da bi umakao sukobu s odličnicima . . . Tome je uzrok bilo neumjereno piće, od čega ništa nije sramotnije, posebice za onoga koji na brzi ima druge, nego razbludnost u sprezi s ovim dvoje« (137r—138r). Na primjeru Aleksandra i Klita Barbula je oprimjerio svoje riječi: »Istina rađa mržnjom« (120r). Miao mu je bio Aleksandar, no još milija istina.

*

Lažno obećanje kao da je prva susjeda jezičavosti. Lažna obećanja naviru iz nepouzdana govora, tj. podsigurno obećаш, podnesigurno izvršiš. Zato, »ne budi nepouzdan u svom govoru, prezrivo to od sebe odgurni, da onome kome si se što zarekao, ne rečeš sad jedno sad drugo, da kojem djetetu ne kažeš jedno, a učiniš drugo« (116v). Posebice su krhka i nepouzdana uvjetovana obećanja. Jedan obeća drugome, drugi trećemu na osnovi prvog obećanja. Prvi prevvari, te smjesta mora iznevjeriti i drugi. Zbog toga, »nikome pouzdano, tj. sigurno nemoj obećano obećati, sve dok ne primiš i ne budeš imao ono što ti je netko obećao, budući da te onaj, koji ti je obećao, može prevariti, a i ti onoga kome si obećao« (118r). Vjetar je slika i prilika (*simulacrum*) prevrtljivca, koji je vjetru nalik (118v). »Kad si u stanju nešto udijeliti, darežljiv budi prema onima kojima moraš napraviti dobročinstvo, podariti im što god ili pružiti, ali tako da ne obećаш dvaput. Nije milo dobročinstvo koje se dugo povlači po rukama davaoca, jer dvaput daje tko brzo daje, pogotovu onima koji su obdareni ikakvom vrlinom i nikad se ne iznevjere dužnosti, budući da savršena vrlina sve zaslužuje, te je stoga valja i odlikovati« (119r). A »za zasluge budi zahvalan, pamteći primljeno dobročinstvo. Uzvraceni darovi prijatelje povezuju, ma tko oni bili; umilniji budi, ljubazniji . . .« (139r). U tvrdičava čovjeka nema izdašne ruke, budući da u svemu sitničari

⁷⁵ Kad Barbula ovako samo navodi »Gellius« (123v), nejasno je o kojemu je Gell(i)us riječ, budući da su dvojica: latinski povjesničar Gneius Gellius i Aelius (Aulus) Gellius. Uzgred kažimo da je djelo ovog potonjeg (*Noctes Atticae*) tiskao u Veneciji naš Kotoranin Andrija Paltašić još 1477 (A. Stipčević, nav. dj., 276). Što kod Barbule vrijedi kazati za Gelliusa, to vrijedi i za »Metrodora« (125v), gdje također ne znamo o kojem je Metrodoru riječ: da li o Metrodoru Atenjaninu, Epikurovu učenicu, da li o Metrodoru Karneadovu učeniku ili pak o Metrodoru Demokritovu učeniku s otoka Hiosa. Kad primjerice Pavao Skalić u svom djelu *Encyclopaediae, seu Orbis disciplinarum . . . Coloniae 1570*, govori o ovome posljednjem Metrodoru, on ga jasno i cjelovito naziva »Metrodorus Chiusus: »Ego vero infelix Metrodorum Chium prope triennium audio . . .« (str. 7).

(120r). A za sitnice ni pretor ne mari (*Minima non curat praetor*). »Neopravdano je — veli Seneka — da priželjkuje štogod onaj tko ne umije dati« (isto). Seneka drži najsravnijim upravo »nepromišljeno darivanje... Nema dobrotvornosti, gdje nema nikakve dobrohotnosti...« (129v). Dragovoljno darivanje mora biti uzdignuta i blaga čela (132r). Nerazuman i tašt čovjek priča o onome što je kome dao i udijelio (118r). »U takvoga je sedam očiju, kako kaže Filon. Malo će dati, a mnogo prigovarati« (isto). »Ne promišljaj što si komu dao« (119r). Barbula zavinuje i kod Justina: »Samo ono možemo udijeliti što s punim pravom to možemo učiniti, bez uzdarja, što ne premašuje naše mogućnosti« (132r). Udijeliti poljubac, a odmah zatim pružiti i svoj obraz (tražiti uzdarje) ne zaostaje mnogo za turskim cjelovom (*Basium Turcae*): dok cjeliva, dotle i odgriza. Nu, ipak ne valja prevršiti mjere ni u toj samilosnoj darežljivosti, »jer isprazno je drugima porazdavati ono čime i sâm možeš oskudjevati; sebi si svagda najbliži, iz čega proizlazi to da se najprije posavjetuješ« (120r).

*

Svi smo gosti za stolom nade, za kojim tko god dobro ruča, a tko god opet dobro večera ili obratno. Odveć joj se podavati nije dakle uputno, kako to već Barbula kaže: »Ne polazi odveć nade u ono čemu se nadaš, . . . jer mištavna je takva nada...« (118v), ili pak: »Ni je ni nada sigurna u ono čemu se nadaš, da ćeš uživati plodove svoga rada« (132r). Želimo li je s druge strane imati za protuučeg mnogim zlima, podajmo joj se, jer »jedino nada vraća čovjeku smisao« (125r). Ako gdje kad i ne ide onim slijedom kojim želiš da ide, »podaj se nadi da će to uslijediti« (137r). Isto tako, »kad ti se štogod ne dopadne, kad dopaneš kakve nesreće, nemoj jadicovati ili prepustiti se beznađu, da se ne bi činilo da time gubiš nadu jer, ako si dobro pogledao, vidjet ćeš da ti sretnije i bolje no što si ti, to i tome slično snalazi ili je snalazilo...« (138v). To su oni obrati do kojih dođe baš u času »kad ti sve dobro ide« (137r). Razborit čovjek se i tada želi pokazati onakvim kakav uistinu jest« (isto).

*

Bez prijateljice još kako-tako možemo u životu. Vođa ili voditeljica su nam potrebiji. U svojstvu prve stoji sreća. Voditeljica nam može biti samo krepost. Živjeti *virtute duce* (pod vodstvom kreposti) znači »provoditi siguran život . . . daleko od poroka . . . provoditi ga i do smrti dovesti u najurednijem vršenju: siguran, miran, bez protivština i uzbuđivanja, porocima ne podložiti duh . . . što je odlika jakog i vrlo mužga« (130v). Najviše je dobro ovdje na zemlji krepost, od koje ničeg ljepšeg nije, ničeg pouzdanijeg od kreposti, tog uresa čovjekova života« (121v, 130v, 132v). Život po prirodi, život je po kreposti »kojoj naginjemo po prirodi kao našoj voditeljici« (132r). Dublja spoznaja životne mudrosti jednostavno nije moguća, ako li se ne prigri kre-

post »koja ustvari nije ništa drugo nego svako besprijekorno djelo« (121v). Kad Barbula govori o kreposti, iz njegovih riječi proviruje poznati racionalizam u vrednovanju kreposti: »Ne posustaj u *spoznavanju kreposti*« (137v, potcrtao K. Č.). Budući da je čovjek rođen za krepost, a krepost se ne rađa, valja mu se oko nje založiti i vježbati se u njoj, jer mnogo je onih koji o kreposti besjede i besjede, a od nje na kraju bježe (114v). Sve navodi na to da se životnim početlima može pribrojiti jednostavnost u kojoj se tek istina upečatljivo iskazuje, poprma svoje autentično obličje, te se svodi i »rastavlja« na samu sebe, zadobivajući se na taj način jedino samom sobom (131r). Jednostavan je pečat istine. Od te jednostavnosti višeg reda Barbula luči jednostavnost (*simplicitas*) u smislu »prostoće« života. Tko je dopanuo tog životnog uboštva, bilo svojom bilo tuđom krivnjom, »tim više mu je stremiti uzvišenijim stvarima...« (131r). Barbula pri tom prvenstveno misli na podrijetlo od priprostih roditelja⁷⁶ ili pak priprosta mjesta (isto). Hinjena jednostavnost mrska je kao i svaka druga utvorljivost. Budući da nije ono što bi htjela biti, ne preostaje joj što drugo negoli se svom *simulacrumu* pokušati primaći snuđenim i zamišljenim držanjem, te pognutim hodom. Stoga se valja kloniti »priprostih duhova i ljudi, koji se prave odviše jednostavnima, koji uporno šute, jer mnogo je onih koji golubinjom bezazlenošću skrivaju svoju lisičju ćud« (138r). Čovjek međutim dođe u priliku da mu se valja tupoglavo primaći »prirodi i ovčjoj ćudi« (123v), praviti se ludom, hiniti nerazumnost (124r), »kad to vrijeme, oportunist vremena ili stvar, zahtjev nečeg ili korisnost traži, zahtijeva« (124r). To je ona prilagodba »prirodi koja nas istih poziva na trezvenost i umjerenost« (131r). Po Barbuli su to odlično izveli Brutus koji je hinito luđaka da bi umakao zasjedi ili pak Odisej da bi se donekle približio sebi nejednakima, a i mnogi drugi (isto). »Mudru čovjeku valja se trajno, bez opacine, privići na sve, ne izgubivši pri tom ozbiljnost u vladanju« (117r, 124r). »Što je priprosto, milo je. To je najbolji način da ne budeš na mržnju nekima, kojima se ne dopada što imaš, s kojima po dužnosti živiš...« (119v). Umjerenost i razboritost rado druguju poput Pilada i Oresta. Te dvije vrline povezuju u životu sve što je dobro i vrijedno, kao što svilena nit povezuje zrnca biserne ogrlice. Barbula se često navratu na ta dva »uresa života« (119r), »da ti štogod ne uzmanjka, jer umjerenost i skromnost nekakav su ures života...« (isto). »Kloni se onoga što je previše, budi u svemu umjeren, jer lošim postupcima upadamo u neumjerenost, od koje goreg poroka nema, budući da razum tada u svojim težnjama spadne na pohotu bez ikakva otpora od strane uma; kloni se dakle onoga što je previše, jer od toga poroka stvarno možeš biti daleko. Ne zaboravi da se neznatnome sićušna duša raduje, no više vrijedi i bolje je i neznatnu stvar posjedovati, negoli mnogo toga, a ostati bez časti...« (122v—123r). Dok se neki nezadovoljnik tužio da nema cipela, smili mu se teška hromotinja čovjeka bez obiju nogu, te sre-

⁷⁶ Poznato je da je i sam Barbula ponikao od priprostih roditelja.

tan i zadovoljan pobjegne. »Radije se veseli negoli tuguj . . .« (138v). »Nužno će ti biti dovoljne blagodati prirode, budeš li samo njima zadovoljan, što je inače teško, jer što čovjek više ima, više i želi, traži, zahtijeva« (131r). »Tim veći smo što se smjernije držimo. Što ti treba, nek ti je i dovoljno . . .« (Ciceron — Barbulin navod, 114v).

*

Bogataš u svom bogatstvu svemoćnik je ovoga svijeta. Mudar je i bez mudrosti, duhovit i kad mu se podsmjehuju, te miluje ljepotice kad god mu se to prohtije. Ugrozi li mu tko god ili štogod tu svemoć, iznova driješi kesu (*argumentum ad crumenam*): »Kad drukčije ne može . . . onda ti novcem lkuša postići . . .« (131r). Nu, nije nam potrebno dublje razgrtati, pa da se uvjerimo u pravo stanje stvari: trajna strepnja, lišenost od bezbrižja, stalno naviruće potrebe, škrtost koja raste zajedno s novcem, pomamna požuda, prividan sjaj (131r). Slavu je stekao bogatstvom, a ne uslužnošću i vjerom »kojima se pripravlja prava slava« (isto). Prava slava nema, naime, ništa zajedničkog s novcem (isto). Ne može se imati *Spartam et Martham*. Blaženik duhom živi u bezbrižju, podalje od briga, od ničega potreban, ne znajući za pohlepu. Bogataš je u stanju svemu doskočiti, no ničim se nasititi i umaći od požude, koja mu je trajno za petama (isto). Što drugo iz toga slijedi nego »odgurnuti od sebe bogatstvo, ne mariti za trošna i krhka dobra, odgurnuti dakle i prezreti bogatstvo, a to zato što u njemu nije za te savršena nada« (130v). U bogatstvu sebe podređujemo stvarima, umjesto da stvari podredimo sebi (Horacije — Barbulin navod, 130v). Zbog toga je bogataševa slava nestalna, vjera, ugled i čast nedostojni (isto). Kao što se čovjek u siromaštvu može obogatiti, tako i u bogatstvu može osiromašiti i ojaditi: »Kad glede dobara i imutka od bogataša postaneš siromah, ne očajavaj⁷⁷ zbog toga u pogledu onoga što si stekao u imutku, novcu, drugoj kojoj moći ili pak u procjeni dobara ili imovine . . .« (isto). Novac (*nervus rerum*) je životno sredstvo, namijenjeno za trošenje, »a ne za škrtarenje« (131r). »Nijedan ga zbog toga sveti i savršeni muž ne zgrće, izuzev za potrebe života« (131r). Nikakve koristi čovjeku od bogatstva, ako ga danomice prigrcē, a sebe u mnogo čemu prikrati (133r). To se vrlo često i događa jer ga (tj. bogatstvo) ne okreće sebi na upotrebu, ne služi se njime i tako se izmeće u škrcu (*avarus*), koji neprestano nešto priželjkuje (*aveo* — priželjkujem) (133r). Svega toga pogotovu ne manjka u staraca koje nikad ne napušta svijest »da im od života još malo preostaje . . . Oni naime misle da se štogod može dogoditi, te da će ono što im je valjalo dugo sticati, za kratko vrijeme morati dati, prije negoli umru, a neće se pri rući naći ljudi

⁷⁷ Ne čini se da je sam Barbula stoički mirno podnio kad su mu u Sibeniku negdje 1510. pokrali sve što je imao (v. S. Krasić, isto, str. 22—23). Nu, svejedno se u njega za takve nađe riječ opomene i utjehe: »Kad budeš imao ono što je nužno tebi ili nekome drugome, nakon što vidiš da je izgubljeno unepovrat, strpljivo podnesi« (137v).

da priteknu . . .« (129r). Nu, valja im sada iskazati svoju darežljivost, kao što kroz život misu tajili svoga izobilja. »Kad je dakle na kraju u starosti napretek svega izobilja, bogatstva, budi prema svojim prijateljima darežljiv, podatljiv, a ne tvrd, škrt . . .« (128v). Sve te svoje misli Barbula po nekoliko puta ponavlja, upućuje sad na ovoga, sad na onoga klasika, potkrepljujući novim tvrdnjama i uvjerenjima, ostajući pri tom »strog u zahtjevima« (132r) mjere, umjerenosti i razbornosti. Umjereni štediša je »božji čovjek« (119r) koji se »nikad ne iznevjeri dužnosti, tj. časnom postupanju u životu« (isto). Jer, »što ti je čuvati, ono ti je i sačuvati, ta na to moraš misliti, ne bi li ubrzo prije mogao bez igdje ničega ostati negoli obilovati . . .« (isto). »Mladog imućnika« (128v) ne obvezuje toliko širokogrudnost, darežljivost i podatnost koliko staroga. Salijeću ga, naime, mnogi koji ga tek prividno ljube, a takva ljubav dolazi od zlog čuvstva i malo traje (128v). Za pouku i savjet Barbula poručuje: »Stoga, ne žali potrošiti što najbrže budeš mogao, kad ti samo ustreba potrošiti« (122v). Sv u bngu valja posvetiti svome tijelu »koje je poput sjenke, lako se razori i premetne iz materije i kakvoće u kojoj se ranije nalazilo« (139r). Protivno činiti znači sebi nedostajati, ugroziti zdravlje, oboljeti i leći u krevet (131v). Sav rad i plodove svoga rada valja podrediti sebi, na korist i dobrobit svoga tijela i zdravlja, »jer bolesnik je bogataš, a bogataš bolesnik koji u svom bogatstvu samome sebi ne umije biti od koristi, jer je natruo i nespretnan poput bolesnika koji, kad padne u krevet, nikome više nije na korist . . . U dijeljenju dobročinstava valja nam se povoditi za krepošću, a ne sudbinom ili bogatstvom . . .« (132r).⁷⁸ Drugim riječima, »čini ono što koristi, postavi naprijed korisno, jer sve što je korisno, časno je, i sve što je časno korisno je . . .« (131r). Nešto kasnije Barbula će još odrešitije izraziti svoj utilitarizam: »Dočim spaziš da ti štogod može biti od koristi, te da bi mogao imati ono što želiš, a ne da kad poslije toga ushtjedneš imati ili učiniti, da ne možeš, valja ti čim prije, istog časa ulučiti priliku, da naknadno ne išteš ono što si prethodno zanemario« (139v). Kad, dakle, budeš u izobilju, kad se nađeš u bogatstvu, vodi brigu o sebi, ne škrtari prema samome sebi, kao što to čine oni koje neprijatelj podsjeđa . . . odmjeravaju i prekoravaju da je nešto rasipno, proturazborito (131r—131v). Poganim nasladama upadamo u beščasće i zlo, što nam inače šteti zdravlju, kako tijela tako i duha. Sve što nekoga zanima glede naslade, te »ima li onih kojima se naslada čini najvišim dobrom«, Barbula upućuje da to potraže u Nazona (121v). Zdravlje pak čuvamo krepovnim životom, kojemu vodi strmenit uspon (125v), »strmen čudoređa« (130v). Budući da je požuda »sve ono što sladi duh kakvim užtkom«, može joj se

⁷⁸ Pogrešno bi bilo zatražiti od onoga koji izrijekom istupi sa moralnim zahtjevima za usavršavanjem, kao što je to Barbula učinio, da prezre gledišta koristi i svakodnevnog blaženstva. Vrlo je blizak Erazmov komentar dotičnog distiha (IV, 7): »Age illa ex quibus certa speratur utilitas. Rursus in quibus falli posses et incertum est, profutura ne sint an nocitura, ab iis abstineas« (cit. R. Maixner, nav. dj., str. 105).

od zgrade do zgrade dati malo navolju (125v), ne smećući ipak s uma da »nešto slasno ne mora u isti mah biti i korisno« (133v). Život ćemo zatupiti mlitavošću, koje se zato valja kloniti (127v). Oduzme snagu duha i uma, kušajući se zatim oprijeti »prekomjernim pićem, teškom i neumjerenom hranom, te gozbama« (isto). Stariš u cvijetu mladosti. To je zato što putenost rastoči tjelesne sile, »te prije vremena navuče starost...« (124r). Rad prestaje biti duhu na diku, koja mu jedino i priliči i tijelo ubrzo odvjekuje. Mlitavost ubrzo sklopi tijesno prijateljstvo s jalovom dokolicom, »tím najuzasnijim neprijateljem života« (127v). Dokoličar čeka da mu štogod Epiharmovi bogovi podare, a oni toga ne čine, već »nam sve prodaju« (isto). I u dokolici duh prima hranu. Ali, kakvu? Onu kojom »otusti« (Ovidije — Barbulin navod, 128v), omlitavi, malakše, postajući tako nesvilkao za bilo kakav rad, trom, trošan i na kraju rastočen (128r). Izlaz iz toga je: trgnuti se, pokrenuti tromo i oteščalo tijelo, potčiniti ga duhu, te se u radu i znoju vježbati (127v).

*

O mičemu se ne govori čas s toliko uzvišenosti, a čas opet s toliko bešćutnosti i gorčine — kao o starosti i starcima. Jednom je to nemoćnik koji je svoje pojeo i sada promatra druge kako jedu, drugi put je to mudar i razborit muž kakvim se postaje samo u podmakloj dobi. Sad je to koštunjav, krezub i zaboravljiv starčić, oronuo, grgutava glasa, svješena lica i svikao u svojim staračkim navikama. Nu, Barbula traži i od starca razumijevanje kad sve oko sebe, a navlastice mlade, optužuje: »Ne prekori oštro mlada čovjeka, misli o samome sebi, razmišljajući o tome kakav si sada i kakav si bio u mladosti« (118r). Kad se čovjek odluči na to da drugoga prekori ili pak ispravi, »to ispravljanje valja da bude umilno, onakvo kakvo bi i sam poželio da ti se upravi; motriš li, umilno svrni pogled i na svoj duh... koliko god poživio, čovjeku je u naravi da griješi... nema toga čovjeka koji bi bio bez opaćine: u naravi je samog čovjeka da griješi« (116v). Kad lje to tako, »više vjeruj drugima negoli sebi, vodi više računa o tome što se o tebi govori« (118r). Da bi u tome bolje uspio, »razmišljaj i pribilježi gdje kad loša mišljenja zlih ljudi o tebi, a i pravu pohvalu« (127v). Znatno pribrano iskustvo čini starca razboritim i mudrim pred mladima, osim ako pohotom ili pijanstvom ne obeznani (133v). Tad podjetinji, usplamti u pohoti i obezumi (isto). »Premišljaj u glavi, sjeti se, prosudi, past će ti na um, naići će. Prosudi kakav si sam bio i kakav bi htio da si nekoć bio, pa takav i pred druge iziđi« (isto). Premda je to tako, valja se pridržavati savjeta ponajvršnjih staraca, poštivati ih riječima kao roditelje i inače se prema njima s poštovanjem odnositi (127v). Stoga, »ne podsmjehuj se sjedobradoj starosti, koju valja svagda poštivati... svaki se starac lako usplamti« (133v). Ali, i na starcima je da ne prestanu s vježbom duha. U protivnom, pamćenje iz dana u dan slabi, pogotovu »ako si po prirodi sporijeg pamćenja« (isto).

Starcima je uzor u tome Temistoklo koji je »već kao starac imao takvo pamćenje da je redom pamtio imena svojih sugrađana« (isto). Za njih nisu veći tjelesni naponi, svjetovati im je druge da se drže srednjeg puta, učiti druge razboritosti, »oružje čega su umijeća i vježbanje u krepostima« (127v). Poučavat će, naime, mladež i poticati na krepost, kako bi svoje afekte uzaptili, »budući da trku valja privesti kraju« (isto). Kad starcima ponestane volje za rad, tvrdi Diogenes, javi se pohotljivost, i što da onda kažemo za mlade? (isto). Opire li se tko god pred opomenom i savjetom, a inače ti je prijatelj, »privoli ga nek se dade opominjati i ispravljati« (117r). Tko je pak sklon poruzi na račun staraca i njihovih starosti, ne preza ni pred porugama upućenim ljudima miskog rasta. A takav podsmješljiv i pogrdan odnos spram ljudi miskog i malog rasta nečastan je i svake osude dostojan, zbog čega valja suspregnuti osmijeh za bijednikom i siromahom (114v). »Nema u njih silne snage, ali zato ne manjka snage duha« (123r). Sittnoba tijela iskupljuje se veličinom duha. Živi nam primjer pruža Ahil, za koga nam komični latinski pjesnik Statius Stariji kaže da je u njegovu malom tijelu »kraljevala vrlina« (Barbulin navod, 123r). Priroda nam i inače svjedoči da »u sittnim stvarima kraljuje vrlo moć« (isto). Stoga, »ne ponesi se pogrdno spram ljudi malog tijela« (isto), ne bi li i ti jednog dana sastao »jačeg i snažnijeg pobjednika« koji bi te mogao nadjačati. Sveudilj se životom ponavlja duga lekcija povijesti da malo osuđujemo, a mnogo pitamo. Tuđe, naime, riječi i djela mogu također biti predmet našeg podsmjeha, »budući da i ti možeš biti ismiijan; kad tako s nekim o nekome zboriš, nek ti govor pri tome bude uglađen, u ničemu zlozvučan, pogan, prost, značenjem poguban . . .« (128v). »Dopru li nam pak do ušiju prostote, valja sačuvati ozbiljnost i odagmati srdnju . . .« (133v). Zlikovce je, međutim, jedva moguće privoliti da zašute i zatvore svoja pogana usta, zbog čega je uputno ne mariti za njihove riječi, a i ne skrbiti se odveć za one koji se na te porugama nabacuju; ponuge, istina, valja snašati, ali ne i onda kad su odveć prijekorne i kad iz riječi zlih nastane u životu kakva veća sramota. Na to nas podsjeća i Ciceron u svojoj knjizi o dužnostima (127r)

ZAKLJUČAK

Od jedva vidljive krijesnice, o kojoj je riječ u motu ovom ogledu, pred nas je, evo, izrasla golema figura. Upornim i gotovo svestranim traganjem mogli smo pronaći podosta životopisne i druge građe za osvjetljavanje cjelokupne djelatnosti Barbule Šibenčanina. Humanist, polihistor i filozof Ivan Polikarp Severitan Barbula ili Barbetta Šibenčanin sve domedavno je bio jalova i pusta svojina »tuđinske osame«. Nu, tuđina ga nije izbacila na površje, kako to more čini s utopljenikom. Na nama je bilo da doslovce krenemo u tuđinu, u potragu ne za njegovim zemnim, nego duhovnomnim osta-

cima. To smo i učinili. Valjalo ga je oteti osami u tuđini, prenijeti ga u »domovinu misli« (Franjo Marković), pripojiti ga skupnoj narodnoj duševnosti i tako mu podati i odrediti mjesto koje mu kod kuće pripada. U našu skupnu narodnu duševnost ugrađuje se misao po misao naših starih filozofskih pisaca. Nu, to istom onda i u mjeri kad i koliko ih proučimo i pripojimo narodnom životu. Potrebno je izvršiti to pripajanje znajući, drži Marković, da »u osami svojoj, s tuđinskim glasom iz rodne zemlje, slabo su ovi poslužili tuđemu svietu, koji je imao i ima obilje velikih radnikâ svojih, a svojoj zemlji dosad malo su poslužili te u vrlo ograničenom obsegu i glede trajnosti i glede obsežnosti svojske uticaja«.

Osim što je valjalo dobrim dijelom obaviti posao u tami, mnogo toga i dalje valja tek naslućivati, sići u starohrvatski aheront kojim su unepovrat otplavili mnogi hrvatski uresi »umlja filozofskoga« ili nepovratno završili u ždrijelu ranijeg ili kasnijeg barbarstva. Nu, draž za proširivanjem svojih spoznaja ne jenjava u nama ni onda kad se na našem zacrtanom putu ispriječe i najjasnija proturječja. U obmanama i poteškoćama mnogo je privida. Kantova fiktivna predodžba s »lakim golubom« svagda lako zavede.

Otkud je valjalo početi radom na istraživanju o čovjeku za kojega se nije pouzdano znalo je li iz Šibenika, Siska ili s otoka Krete? K tome je i sâm ovio tminom ime i podrijetlo, različito se potpisujući. Godina rođenja mu se također sve donedavno prebacivala iz desetljeća u desetljeće, a gdjekad i iz stoljeća u stoljeće. Mjesto i godina smrti ostali su nam do danas nepoznati. Sve nas ovo, s druge strane, navodi da ne klonemo u nadi da ćemo, nastavljajući s ovim i ovakvim istraživanjima, na punije svjetlo moći prinijeti ličnost i značaj ovog i svih drugih naših humanista i filozofâ.

Što je drugo Barbulu moglo dovesti na Korvinov dvor i u krug ako ne vrsnoća duha i uma? Gotovo u isto vrijeme komentira isto djelo koje i Erazmo Rotterdamski. Nije isključeno ni njihovo poznanstvo. Potom mu se gubi svaki trag i glas. Prah i pepeo, alko je uopće i to od njega ostalo, nijemo i ljubomorno skriva negdje u svojoj utrobi najvjerojatnije naša susjeda Italija, zemlja njegova inozemstvovanja.

LITERATURA

- Polikarp Severitas, Ivan, *Ethycorum libri quattuor, cum commentariis*.
 Bacotich, Arnolfo, *Giovanni Policarpo Severitano da Sebenico*, u *Archivio storico per la Dalmazia*, Roma VII/1932, sv. XIV, str. 311—334.
 Barbarić, Damir, *Etika Andrije Dorotića*, u *Prilogima za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 19—20/1984, str. 51—59.
 Breyer, Mirko, *Ivan Polikarp Severitan, Vienac*, Zagreb, 1894, str. 255—256.
 Breyer, Mirko, *Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povijesti hrvatskoj (O Ivanu Polikarpu Severitanu Šibenčaninu)*, Zagreb, 1904, str. 37—42.
 Breyer, Mirko, *O starim i rijetkim jugoslavenskim knjigama*, JAZU, Zagreb, 1952.
 Fortis, Alberto, *Put po Dalmaciji*, prev. Mate Maras, Globus, Zagreb, 1984, str. 90).

- Glesinger, Lavoslav, *Dva Dubrovčanina tiskara u Urbinu u 16. stoljeću, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, 1962, str. 155—163.
- Goff, Jacques Le, *Srednjovjekovna civilizacija zapadne Evrope*, prev. Dobrila Stošić, Jugoslavija, Beograd, 1973.
- Goff, Jacques Le, *Intelektualci u Srednjem vijeku*, prev. Nada Grujić, Zora, Zagreb, 1982.
- Gortan, Veljko, *Temeljne značajke hrvatskog latinizma, Hrvatski latinisti I*, Zora — MH, Zagreb, 1969, str. 7—41.
- Grmek, Dražen Mirko, *Hrvati i Sveučilište u Padovi, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 62, Zagreb, 1957, str. 334—374.
- Huizinga, Johan, *Jesen Srednjega vijeka*, s njem. preveo Drago Perković, Zagreb, MH, 1969.
- Jurić, Šime, *Iugoslaviae scriptores latini recentioris aetatis, pars I (Opera scriptorum latinorum natione croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita)*, tomus I, fasc. I, str. 52—53.
- Ljubić, Šime, (Simeone Gliubich), *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna, 1856.
- Kant, Immanuel, *Kritika moći sudjenja*, prev. Viktor D. Sonnenfeld, Naprijed, Zagreb, 1976.
- Kombol, Mihovil, *Povijest hrvatske književnosti (do narodnog preporoda)*, Zagreb, II izd., 1961.
- Krašić, Stjepan, *Ivan Polikarp Severitan, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 5—6/1977, str. 7—78.
- Krstić, Kruno, *Počeci filozofije u Hrvatskoj, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 1—2/1975, str. 11—20.
- Kukuljević, Ivan Sakcinski, *Izviestje... o svom putovanju u Mletke i u Beč god. 1853, u Arhivu za povjestnicu jugoslavensku*, knjiga III, Zagreb, 1854, str. 334—338.
- Kukuljević, Ivan Sakcinski, *Lucijan Vranjanin, Arkiv... III*, str. 241—252.
- Kukuljević, Ivan Sascinski, *Marko Marulić i njegovo doba*, Stari pisci hrvatski, knj. I, Zagreb, 1869, str. I—LXXVII.
- Maixner, Rudolf, *Prievodi t. z. 'disticha moralia Catonis', Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. LXXIV, Zagreb, 1885, str. 5—134.
- Marković, Franjo, *Filosofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII*, otisnuto u *Prilozima...*, 1—2/1975, Zagreb, str. 257—279 17—39).
- Miagostovich, Vincenzo, *Ancora di Giovanni Barbetta, Il cronista nuovo di Sebenico (Annuario)*, IV/1896, Trieste, str. 168—172.
- Pribojević, Vinko, *O podrijetlu i zgodama Slavena*, s lat. prev. Veljko Gortan, Zagreb, JAZU, 1951.
- Rački, Franjo, *Prilozi za poviest humanisma i renaissance u Dubrovniku, Dalmaciji i Hrvatskoj, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga LXXIV, Zagreb, 1885, str. 168—169.
- Rački, Franjo, *Iz djela E. L. Crijevića Dubrovčanina, Starine*, knj. IV, Zagreb, 1872, str. 155—200.
- Scalichius, Paulus de Lika, *Encyclopediae, seu Orbis disciplinarum, tam sacrarum, quam prophanarum, Epistemon, Coloniae*, 1570.
- Stipčević, Aleksandar, *Povijest knjige*, Zagreb, MH, 1985.
- Torbarina, Josip, *Antun Vrančić, Forum*, br. 10—11/1969, Zagreb, str. 637—641.
- Šišgorić, Juraj, *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku*, s lat. prev. Veljko Gortan, Muzej grada Šibenika, II izd., 1981.

HUMANIST, POLIHISTOR I FILOZOF IVAN POLIKARP SEVERITAN
 BARBULA ŠIBENČANIN I NJEGOV KOMENTAR SENEKI
 POGREŠNO ATRIBUIRANIH ETIČKIH DISTIHA DIONIZIJA KATONA

Sažetak

Kao jedno od najizrazitijih kulturnih središta hrvatskoga priobalja u 15. i 16. stoljeću, Šibenik je hrvatskom književno-filozofskom humanizmu dao jedno od najkrupnijih imena: Ivana Polikarpa Severitana Barbulu ili Barbettu Šibenčanina (Ioannes Policarpus Severitanus). Znađe mu se, dakle, rodni grad i godina rođenja (1472), ali ne, barem zasad, i godina smrti te mjesto ili grad u kojem je umro. Ranjiv je u duši bio i na samu pomisao o svom gradu, na koji je inače bio ponosan, ali i srdit. Otići će iz njega, da bi mu se ponovno vratio i u njemu relativno dugo proboravio. U Italiji je naukovao, a u Šibeniku učio one koji nisu mnogo marili za čestitu nauku. Proveo je neko vrijeme na dvoru kralja Matijaša Korvina, u društvu s nekolicinom hrvatskih humanista. Snažnije i uzvišenije humanističke pobude odvele su ga s Korvinova budimskog dvora. Svoje zavidne umne sile stavlja u službu plemenitijih ciljeva: žar za svime što je lijepo, uzvišeno, visoko duhovno i umno, u prvom je redu to antika, prenijeti i na mlade. Učinit će to, osim u Šibeniku, još i u talijanskom gradu Sulmoni. Duhovan je i obrazovan redovnik *Ordinis praedicatorum*. Nu, ne propušta i ovjekovječiti ono čime su mu bili ispunjeni duh i um. Piše cio niz djela, od kojih mu neka, uz svesrdnu pomoć bogatih mecena i prijatelja, polazi za rukom i tiskati. Njegova su djela:

1. ... *Ad illustreum Guidobaldum Ruerium... Feretridos libri tres*. Venetiis, Impressum per Joannem Franciscum et Joannem Antonium fratres de Rusconibus, 1522. 8° sign. A — C. BN Paris Yc. 12384.

2. ... *Ad illustrem Guidobaldum Ruerium... Solimaidos libri tres*. Venetiis, Per Joannem et fratrum eius, filios Georgii de Rusconibus, 1522. 8° Sign. A — C. BN Paris Rés. p. Yc. 1560.

3. *Dionisii Appollonii Donati De octo orationis partibus libri octo ad novam et optimam limam deducti et Senecae Iunioris Ethycorum libri quattuor cum commentariis m. Io. Policarpi Severitani Sibenicensis*. // Perusiae, Per Cosmum cognomine Blanchinum Veronensem, 1517. // 8° 144 f. NSBZ R II F — 8° — 309K JAZU R 525.

4. *Dionisii Appollonii Donati De octo orationis partibus libri octo... et Senecae jun. Catonis... Ethycorum libri quattuor, cum commentariis. Mediolani, Per Augustinum de Vicomercato, ad instantiam Joannis Jacobi et fratribus de Legnano, 1520. 4° 130 f. BN Paris Rés. X. 794.*

5. ... *Grammatices horisticae, methodicae et exegeticae libri tres et De arte metrica libellus cum Arte retrogradi carminis opus*. // Perusiae, Apud Leonem per Cosmum cognomine Blanchinum Veronensem, 1518. // 8° (Sine pag.) NSBZ R II F — 8° — 197.

6. ... *Monoregiae ex qua conjicitur totius humanae vitae modus, libri quatuor*. // Venetiis, Per Joannem Franciscum et fratrem eius filii quondam Georgii de Rusconibus, 1522. //

7. *Oratio p. Io. Policarpi Sicensis Dalmatae Calugeritani ad Serenissimam Joannam, reginam utriusque Siciliae pro ejus ad Sulmonenses adventu felicissimo habita Sulmone... Opusculum de retrogradi natura carminis*. (s. l.), 1513.

8. ... *Solimaidos libri tres*. Romae, Arte Stephani Quillireti, impensis... Joannis de Villa Nova, 1509.

Ime mu spominju gotovo već suvremenici. Sad ga spominju kao pjesnika (poeta laureatus), sad kao povjesničara (magnus historicus), a svi

noviji poznavaoči — kao filozofa. Mnogo je zbrke oko njegova rođenja, imena i podrijetla, čemu je i sâm doprinio. Za njegovu, pak, izgublenu *Povijest Dalmacije* stoji da ju je napisao, u stvari, dvanaest godina prije negoli se i rodio, odnosno kad mu je bilo jedva osam godina. Slatke mu je pohvale navodno izrekao Enea Silvio Piccolomini, kasniji papa Pio II, koji je međutim umro osim godina prije negoli se Barbula rodio.

IVAN POLIKARP SEVERITAN BARBULA

Abstract

Šibenik, one of the most prominent focal points of culture along the Croatian coast in the 15th and 16th centuries, gave literary and philosophical Humanism one of its greatest names: Ivan Polikarp Severitan Barbula, or Barbetta Šibenčanin (Ioannes Policarpus Seviritanus). His city and year of birth (1472) are known, but not, at least at present, the year he died, or the place or city in which he died. Even the thought of his city was enough to move him deeply, he was proud of it, but also irate. He left Šibenik, to return later and spend quite a bit of time there. He studied in Italy, and taught those in Šibenik who didn't care much for serious knowledge. He spent some time at the court of King Matthias Corvinus, in the company of a few Croatian Humanists. More powerful and exalted Humanist motives took him from Corvinus's court at Budim. He put his enviable mental powers to the service of more noble goals: he transmitted his fervor for all that is beautiful, exalted, supremely spiritual and wise, especially Antiquity, to the younger generations. He taught both in Šibenik and in the Italian city of Sulmona. He was a spiritual and educated follower of the *Oridinis praedicatorum*. And he did not forget to record for eternity the thoughts that filled his spirit and mind. He wrote an entire series of works, of which some, with the full support of rich patrons and friends, he even succeeded in publishing. His works are:

1. ... *Ad illustrem Guidobaldum Ruerium... Feretroidos libri tres*. Venetiis, impressum per Joannem Franciscum et Joannem Antonium fratres de Rusconibus, 1522. 8° sign. A — C. BN Paris Yc. 12384.

2. ... *Ad illustrem Guidobaldum Ruerium... Solimaidos libri tres*. Venetiis, Per Joannem et fratrem eius, filios Georgii de Rusconibus, 1522. 8° Sign. A — C. BN Paris Rés. p. Yc. 1560.

3. *Dionisii Appollonii Donati de octo orationis partibus libri octo ad novam et optimam limam deducti et Senecae Iunioris Ethycorum libri quattuor cum commentariis m. Io. Policarpi Severitani Sibenicensis. // Perusiae, Per cosmum cognomine Blanchinum Veronensem, 1517. // 8° 144 f. NSBZ R II F — 8° — 309K JAZU R 525.*

4. *Dionisii Appollonii Donati De octo orationis partibus libri octo... et Senecae jun. Catonis... Ethycorum libri quattuor, cum commentariis. Mediolani, Per Augustinum de Vicomercato, ad instantiam Joannis Jacobi et fratribus de Legnano, 1520. 4° 130 f. BN Paris Rés. X. 794.*

5. ... *Grammatices horisticae, methodicae et exegeticae libri tres et De arte metrica libellus cum Arte retrogradi carminis opus. // Perusiae, Apud Leonem per Cosmum cognomine Blanchinum Veronensem, 1518. // 8° (Sine pag.) NSBZ R II F — 8° — 197.*

6. *Monoregiae ex qua conjicitur totius humanae vitae modus, libri quattuor. // Venetiis, Per Joannem Franciscum et fratrem eius filii quondam Georgii de Rusconibus, 1522. //*

7. *Oratio p. Jo. Policarpi Sicensis Dalmatae Calugaritani ad Serenissimum Joannem, reginam utriusque Sicilie pro ejus ad Sulmonenses adventu felicissimo habita Sulmone . . . Opusculum de retrogradi natura carminis.* (s. l.), 1513.

8. . . . *Solimaidos libri tres.* Romae, Arte Stephani Quillireti, impensis . . . Joannis de Villa Nova, 1509.

His name is mentioned by almost all his contemporaries. Some refer to him as a poet (poeta laureatus), others as an historian (magnus historicus), and his later acquaintances as a philosopher. There is quite a bit of confusion on his birthdate, name and origins, that he himself aggravated. As far as his lost *History of Dalmatia* is concerned, it is said that he wrote it 12 years before he was born, or when he had hardly reached the age of 8. Enea Silvio Piccolomini, later Pope Pious II is alleged to have praised him warmly, but this pope died eight years before Barbula was born.